

Ernest Mandel: ”Statskapitalismens” motsägelser

Innehållsförteckning

Inledning av engelska redaktören (förkortad).....	1
”Den centrala kapitalistiska dynamiken”.....	2
Konkurrens, ekonomiskt tvång och ”psykologiska mekanismer”.....	3
Kapitalismens rörelselagar och den ”rena modellen”.....	6
Dagens kapitalism och vulgärekonomin.....	10
Kapitalism och ”statskapitalism” – sovjetekonomins karaktär.....	15
Vad de sovjetiska ekonomiska reformerna innebär.....	18
Samhället i övergång mellan kapitalism och socialism.....	23
”Statskapitalismens” politik.....	25

Inledning av engelska redaktören (förkortad)

Det krävs några förklarande ord för att presentera denna broschyr. Michael Kidron är en ledande teoretiker inom den ”statskapitalistiska” strömningen, och han recenserade i *International Socialism* nummer 36 Ernest Mandels *Marxist Economic Theory*.^{*} Recensionen var ytterst fraktionell, både i sitt språk och sina förvanskningar.

I normala fall brukar man ignorera ytlig och vulgär kritik, i synnerhet när den ger intryck av att ha skrivits i all hast (möjligen utan att ha läst hela boken). Men oavsett hur outvecklad recensionen än var, så löpte en tråd igenom den: den tråd av antaganden, vulgära begrepp och ekonomiskt deterministiska fördomar som utgör den statskapitalistiska teorins ideologi. I sitt svar till Kidron och i sin analys av hans argument, kunde Mandel därför på ett genomgripande sätt analysera hela den ekonomiska grunden till gruppen *International Socialisms* teorier. Mandel gör mer än det: han visar att det inte går att skilja teorin från praktiken, och att *International Socialisms* teorier i själva verket motsvaras av en mycket dålig politisk praktik...

Michael Kidrons ”Maginotmarxism”¹ kan inte anses vara någon seriös kritik av *Marxist Economic Theory*. Den tar bara upp tre av arton kapitel, och även dessa på ett osystematiskt och slumpmässigt sätt. Den försöker inte förstå, än mindre vederlägga, bokens inre logik eller några av dess bidrag till utvecklingen av den marxistiska teorin. Ändå förnekar den att det överhuvudtaget finns sådana bidrag i boken. Men om den inte utgör en seriös kritik av dagens marxistiska ekonomiska teori, så avslöjar den på ett slående sätt de flesta motsägelser som anhängare till teorin om ”statskapitalism” trasslar in sig i när de tvingas ta itu med frågor om ekonomiska analyser i större historisk skala. En diskussion om Kidrons artikel är därför användbar, mindre som en ”antikritik” än som en utgångspunkt för en kritik av den ”statskapitalistiska” teorin.

^{*} Delar av boken finns i svensk översättning på www.marxistarkiv.se, exempelvis [här](#) och [här](#) – öa.

¹ Michael Kidron, ”Maginot Marxism: Mandels Economics”, i *International Socialism*, april-maj 1969.

”Den centrala kapitalistiska dynamiken”

Kidron inleder med en häpnadsväckande anklagelse: *Marxist Economic Theory* är ”tveksam om den centrala kapitalistiska dynamiken”. Det vore förvisso en oförlätlig synd av en marxist, ty ”den centrala kapitalistiska dynamiken” är just vad den marxistiska ekonomiska teorin handlar om.

Så för att lära oss en läxa börjar Kidron förklara vad denna ”centrala kapitalistiska dynamik” enligt hans åsikt består av. Först säger han att det som särskiljer kapitalismen bland klassamhällena, är det faktum att ”det inte finns några centrala, offentliga arrangemang för att garantera att processen [att systematiskt pumpa ett merarbete ur massan av producenter] kommer att fortgå på ett ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt. Avgörande val av hur resurserna ska utnyttjas lämnas till de enskilda kapitalen, stora och små, offentliga och privata.” Han fortsätter sedan med att säga, att under kapitalismen är ”tillväxt det avgörande tvånget”, ”tillväxtens företrädare är grundläggande för Marx’ modell för hur systemet arbetar”.

Tyvärr för Kidron försätter båda ”definitionerna” av den ”centrala kapitalistiska dynamiken” honom omedelbart i svårigheter, om man betraktar dem i ljuset av den ekonomiska historien. I de flesta klassamhällen finns det inga ”centrala, offentliga arrangemang” för att garantera att ackumulationen fortgår ”på ett ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt”. Det är sant att trälarna på de medeltida godsens var tvungna att överlämna åt oss säga hälften av avkastningen till den förnäma länsherren. Men det som såddes och skördades på varje gods, det som var över (om något) sedan länsherrens konsumtionsbehov hade tillfredsställts, hur mycket lokal, regional, nationell eller internationell handel som kunde ske som ett resultat av detta överskott, hur mycket (om någon) utveckling av produktionstekniken som ägde rum, inte bara undgick att ”garanteras” på ett ”ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt”, utan det var till och med ännu mycket mer oordnat, osammanhängande och oförutsägbart än under kapitalismen. Att tro att Alexander den store (slavsamhället), kejsaren av Kina (det asiatiska produktionssättet) eller Charlemagne (feodalismen) hade någon sorts mystiska ”centrala, offentliga arrangemang” för att garantera att processen att pressa ut merarbetet fortgick på ett ”ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt” i de samhällen de behärskade, är att fullständigt misstolka historien. Under de förkapitalistiska klassamhällena avbröts i själva verket denna process betydligt oftare och på ett mycket mer katastrofalt sätt för de inblandade än under kapitalismen (man behöver bara tänka på den regelbundet återkommande svälten).

Kidron har inte mer tur med sin andra definition än med sin första. ”Företrädare för tillväxt” gäller inte bara för kapitalismen, det gäller för flera andra historiska bildningar. Övergången från ett torrt jordbruk till ett jordbruk som bevattnades i stor skala någon gång mellan år 3500 och 3000 f. Kr, utlöste en kolossal tillväxt som under loppet av mindre än 400 år ledde oss från små isolerade byar till stora städer, vidsträckt internationell handel och uppbygget av imperier. Den socialistiska revolutionens seger imorgon kommer också att utlösa en enorm ekonomisk tillväxt (och, Gud förbjude, till och med ”ackumulation” i stor skala), givetvis under förutsättning att vi inte tänker oss en värld där två tredjedelar av mänskligheten är dömd till den bedrägliga levnadsstandard de ”åtnjuter” idag.

Så redan i början av artikeln studsar just de anklagelser som Kidron riktar mot oss tillbaka till honom med en hög smäll. Ärligt talat är det Kidron som inte kan definiera det kapitalistiska produktionssättets speciella kännetecken. Det är Kidron som inte kan definiera någon ”central dynamik” hos kapitalismen som särskiljer den från alla andra samhällsbildningar i mänsklighetens historia. Och det är ännu mer förvånande eftersom *Kapitalet* och alla andra av Marx’ ekonomiska skrifter bygger på just dessa särdrag som vi, i all ödmjukhet, påstår oss ha förstått helt och fullt och gjort till en hörnsten även i *Marxist Economic Theory*.

Det räcker att öppna *Kapitalet* och läsa kapitel 1 i första bandet för att inse vad det kapitalistiska produktionssättets ”centrala dynamik” består av. Kapitalismen är det enda klassamhälle där *varuproduktionen blir allmän*, där alla delar av produktionen (jord, arbetskraft, arbetsverktyg, etc) blir

varor.² Den allmänna varuproduktionen skapar en ständigt växande, men också ständigt osäker och föränderlig anonym marknad, vilket i sin tur innebär en allmänt utbredd konkurrens. Det är denna allmänt utbredda konkurrens mellan enskilda kapital (som ägs av enskilda kapitalister) som är den främsta drivkraften för att ackumulera kapital, som är det enda sättet att systematiskt minska produktionskostnaderna, ty varje enskild kapitalist som hamnar på efterkälken under denna kapplöpning kommer att knuffas bort från marknaden genom att bli tvungen att sälja med förlust (eller med alltför liten vinst). Kapitalismen är alltså ett produktionssätt där den allmänna varuproduktionen utlöser en historisk process av kapitalackumulation, som i sin tur är en ständig (om än tidvis avbruten) tillväxt av varuproduktionen, av produktionen av *bytesvärden* och nyinvesteringar av mervärde.

Utifrån denna definition kan vi med lätthet skilja kapitalismen från tidigare klassamhällen ”utan några centrala arrangemang för att garantera att processen kommer att fortgå på ett ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt”, liksom från andra samhällen där ”tillväxten har företräde”. Kapitalismen är det enda samhälle där den ekonomiska tillväxten tar formen av en allmän tillväxt av varuproduktionen, medan den ekonomiska tillväxten under den period då bevattningsjordbruket blev allmänt utbrett i huvudsak var en ökad produktion av bruksvärden (precis som det kommer att bli under socialismen). I de förkapitalistiska samhällena uppstod störningar, avbrott i ackumulationen, och en oförutsägbar utveckling i huvudsak ur plötsliga nedgångar för produktionen, det vill säga *underproduktion av bruksvärden* (svält, epidemier, befolkningsminskning, minskad bördighet av jorden, krig, etc), medan störningar, avbrott i ackumulationen, och en oförutsägbar utveckling under kapitalismen härrör ur en *överproduktion av bytesvärden*, det vill säga ur varuproduktionens motsättningar (som oftast inte orsakas av en nedgång utan en ökning av produktionen av bruksvärden).

Konkurrens, ekonomiskt tvång och ”psykologiska mekanismer”

Det är sant att Kidron i förbigående använder begreppet ”konkurrens”, vilket i normala fall skulle innebära en föreställning om varuproduktion. Han skriver: ”De enskilda kapitalisternas uppträdande avgörs noga av konkurrensen mellan dem... Om ett enskilt kapital inte växer, så skulle det till sist inte ha råd med de rationaliseringar och uppfinningar med vilka de kan möta de kapital som vuxit, eller inte lika framgångsrikt kunna följa de plötsliga förändringar av marknadsförhållandena som är en del av systemet. För ett enskilt kapital är tillväxt det avgörande tvånget.” (Sid 33.) Vi håller helt och fullt med om denna beskrivning. Men en stunds eftertanke kommer att visa att det bara gäller om man antar att både varuproduktionen och konkurrensen mellan enskilda ägare och försäljare av varor är allmän.³

2 Kapitalismen är omvandlingen av arbetskraft till produktionsmedel till kapital, vilket innebär att även de har blivit varor.

3 ”Bruksföremål kan överhuvud inte bli varor, annat än då de är produkter av inbördes självständiga privatarbeten. Sammanfattade utgör dessa privatarbeten det samhälleliga totalarbetet. Producenterna träder i samhällelig kontakt med varandra först genom utbytet av arbetsprodukter, och därför framgår det först genom varuutbytet, att deras privata arbeten har samhällelig karaktär.” (*Kapitalet*, band 1, kapitel 1.) ”För att sätta tingen i relation till varandra som varor måste varuägarna förhålla sig till varandra som personer, vilkas viljor bor i dessa ting... Därför måste de ömsesidigt erkänna varandra som privatägare.” (Band 1, kapitel 2.) ”I produktens existens som vara döljer sig bestämda historiska förutsättningar. Om produkten skall bli en vara, får den inte tillverkas som ett direkt existensmedel för producenten själv. Om vi vidare hade undersökt, under vilka omständigheter alla eller flertalet arbetsprodukter antar varuform, så hade det visat sig, att detta endast sker på grundvalen av ett alldeles speciellt produktionsätt, det kapitalistiska.” (Band 1, kapitel 4.) ”Förvandlingen av en penningssumma till produktionsmedel och arbetskraft är den första rörelse den värdemängd genomlöper, som skall fungera som kapital. Det sker på marknaden, inom varucirkulationens område. Rörelsens andra fas, produktionsprocessen, är avslutad, så snart produktionsmedlen förvandlats till vara, vars värde överstiger värdet av beståndsdelarna, alltså innehåller värdet av det ursprungligen satsade kapitalet, ökat med ett mervärde. Dessa varor måste sedan på nytt kastas in i cirkulationen.” (Band 1, inledning till kapitel 21.) Samtliga hänvisningar till *Kapitalet* på www.marxists.org.

”Konkurrensen” mellan olika feudala godsägare för att ta över ”jord utan någon ägare” eller för att kuva fria bönder, ”konkurrensen” mellan Rom och Kartago, eller ens ”konkurrensen” mellan handelsstäder (till exempel mellan Venedig och Bysans, eller mellan städerna i Holland och Hansans städer) leder *inte* till de resultat som Kidron just har beskrivit. Under dessa förhållanden innebär inte en underlåtenhet att ”ackumulera kapital” att det feudala godset inte kan ”följa de plötsliga förändringar av marknadsförhållandena som är en del av systemet”, just därför att plötsliga förändringar av marknadsförhållandena *inte* är en ”del av systemet”, så länge produktionsmedlen inte har blivit varor och därmed inte underkastas ständiga och oförutsägbara teknologiska förändringar. När begränsade marknader, traditionell teknik och relativt sett stagnerande avkastning gör att både tillgång och efterfrågan är mer eller mindre strikt begränsade, då är bristande tillväxt av handelskapitalet inte något hinder för framgång. Under sådana förhållanden leder ”konkurrensen” inte till *produktiva* nyinvesteringar av kapitalet, och i synnerhet inte till att det nyinvesteras inom industrin. Kapitalackumuleringen tar formen av hamstring, ockerkapital, köp av jord.

Så det går bara att förstå kapitalismens *logiska grund* under förhållanden av en *ständigt växande varuproduktion*, en hela tiden växande och osäker marknad, och företag, eller produktionsenheter, som ställs inför denna anonym marknad oberoende av varandra och konkurrerar om allt större och mer lönsamma delar av marknaden. Om man överger denna speciella form för *konkurrens* – det vill säga *kapitalistisk konkurrens* – då går det inte att logiskt förklara driften att ackumulera, och vi får sitta där med mystifierande, tårta-på-tårta formuleringar som ”kapitalet måste ackumulera därför att dess funktion är att ackumulera”, eller ”byråkratin är kapitalet personifierat i sin renaste form”.

Men om vi antar att varuproduktionen är allmän och hela tiden växer, då antar vi också att det finns ett absolut behov att förverkliga dessa varors bytesvärde för att ackumulera kapital. Det speciella kännetecknet med varuproduktionen är att ett fartyg fullt av skor inte kan förvandlas till ännu mer läder och löner åt ännu mer arbetskraft om det inte blir sålt, det vill säga omvandlas till pengar. Ett oräkneligt antal kapitalister har lidit ett öde värre än döden på grund av att de råkade glömma denna enkla lilla regel som Kidron egendomligt nog verkar anse är en av Mandels speciella egenheter. Eftersom kapitalet är knutet till varuproduktion, och endast till varuproduktion, och eftersom det inte är möjligt med kapitalistisk produktion på grundval av produktion av bruksvärden, så är pengar verkligen kapitalets första och slutliga form mot vilken hela den ekonomiska verksamheten är inriktad. Och av samma skäl är kapitalackumuleringen, kapitalets slutgiltiga penningform, och kapitalisternas längtan efter profiter absolut inte skilda från varandra – den ena ”kapitalets beteende” och den andra ”sociala och psykologiska mekanismer som säkerställer detta beteende” – utan bara olika synonyma uttryck för samma grundläggande *ekonomiska tvång* som avgörs av det kapitalistiska samhällets struktur.

Det kan inte finnas det minsta tvivel om att Marx ansåg att kapitalet fungerade just på detta och endast detta sätt.⁴ För Marx kunde ”kapital” bara existera i form av olika kapital, annars fanns det

4 ”Denna absoluta drift att berika sig, denna lidelsefulla jakt efter värde har kapitalisten gemensamt med skattsamlaren. Men medan skattsamlaren endast är en förryckt kapitalist, är kapitalisten den förnuftige skattsamlaren. Den oavbrutna värdeökning, som skattsamlaren söker uppnå genom att rädda pengarna undan cirkulationen, uppnår den klokare kapitalisten genom att ständigt på nytt utlämna pengarna åt cirkulationen.” (*Kapitalet*, band 1, kapitel 4.) ”Varuproduktionen förutsätter varucirkulation, och varucirkulationen förutsätter i sin tur, att varuvärdet mätes i pengar, därmed också penningcirkulation. Varans dubbla gestalt, som vara och som pengar, är en nödvändig följd av att produkten själv framträder som vara. Den kapitalistiska varuproduktionen - den må betraktas samhälleligt eller individuellt - förutsätter, att kapital i penningform, penningkapital, framträder som den drivande kraften både vid starten av ett företag och i dess verksamhet. Speciellt det rörliga kapitalet förutsätter, att penningkapitalet ständigt på nytt med korta tidsintervaller uppträder som drivkraft. Hela det satsade kapitalvärdet, d.v.s. alla beståndsdelar av kapitalet, som består av varor, arbetskraft, arbetsmedel och råvaror, måste ständigt på nytt köpas med pengar. Det som här gäller för det individuella kapitalet, gäller även för det samhälleliga kapitalet, som ju endast utgör en kombination av många individuella kapital.” (Band 2, kapitel 18.) ”[P]engar - bortsett från kredit - är den form, vari varje enskilt kapital måste uppträda för att kunna omvandlas till produktivt kapital. Detta framgår av den kapitalistiska produktionens och överhuvud all varuproduktionens natur.” (Band 2, kapitel 18.)

inte längre något tvång att ackumulera. Följaktligen kunde kapital bara existera i form av "olika kapitalister",⁵ det vill säga en samhällsklass som upprättades på så sätt att den av tvingande ekonomiska intressen var knuten till att "dess" egen produktions- eller cirkulationsenhet överlevde. Följaktligen är "längtan efter profiter" hos klassens olika delar samma sak som "driften efter kapitalackumulation", och den andra kan bara förverkligas genom den första (att varje enhet eller företag försöker maximera profiterna).

För Marx betydde kapital varuproduktion, det vill säga att man måste sälja varor innan man kan ombilda och utvidga kapitalet. "Återvända till pengaformen av kapital", "längtan efter profit" (det vill säga driften att maximera profiterna) och tvång att ackumulera kapital är därmed exakt samma uttryck som blottlägger det kapitalistiska samhället och det kapitalistiska produktionssättets grundläggande vävnad: en dialektisk enhet mellan en klasstruktur (som grundas på den härskande klassens intressen) ett speciellt produktionssätt (*allmän varuproduktion, som – upprepar vi – förutsätter att arbetskraften har blivit en vara, och därför förutsätter att det finns ett proletariat som är tvunget att sälja sin arbetskraft*) och vissa speciella rörelselagar som följer av dessa (*kapitalackumulationen och dess motsättningar – bland dem givetvis klasskampen*).

Kidrons försök att reda ut denna vävnad grundar sig på semantiska missförstånd, vilka till syvende och sist återspeglar en bristande klarhet över vad kapitalismen egentligen innebär. Att säga att kapitalisternas "längtan efter profit" (eller företagets tendens att maximera profiterna) är en "social och psykologisk mekanism", via vilken beteendet hos en mystisk abstraktion vid namn "kapital" – åtskild från samhällsklasserna – bestäms, är att på ett grovt sätt blanda samman *individuella psykologiska motiv* – om vilket man kan föra långa diskussioner – och det *ekonomiska tvång* som samhällsklasserna skoningslöst underkastas inom vissa givna samhällsliga ramar (under inverkan av ett givet produktionssätt). Kapitalisternas "längtan efter profit" handlar inte alls om individuella psykologiska motiv, det är ett ekonomiskt tvång, vilket Kidron borde sluta sig till av sin egen beskrivning av den kapitalistiska konkurrensen. Och det är helt enkelt inte sant att denna "längtan efter profit" är "gemensam för alla klassamhällen". I alla de samhällen där det samhällsliga överskottet i huvudsak tog formen av bruksvärden uppstod tvärtom härskande klasser som inte hade någon som helst "längtan efter profit", utan bara "längtan" efter lyxkonsumtion, och som gick så långt att de i sin törst efter att konsumera systematiskt förstörde själva källorna till "profit" (det vill säga kapitalackumulation).

Enligt Kidron blandar Mandel ihop "samhällskontrollen" och dess "form". Detta argument är särskilt olyckligt eftersom Marx själv uttryckligen sa att det är just det samhällsliga merarbetets *form* som avgör systemets dynamik.⁶ Kidron verkar ha för sig att om de förkapitalistiska klassamhällena inte upplevde den sorts tillväxt som kapitalismen bevittnar, så var det på grund av att de härskande klasserna hade "allt under kontroll". Vi antogs på den tiden leva under "ekonomisk lag och ordning". Sanningen är givetvis en helt annan. De förkapitalistiska härskande klasserna var inte ekonomiskt tvingade att ackumulera kapital därför att det samhällsliga merarbetet i huvudsak bestod av bruksvärden, och en obegränsad ackumulation av bruksvärden är ekonomiskt orimligt och meningslöst: gränsen för den ekonomiska tillväxten utgjordes mer eller mindre av gränsen för de härskande klassernas och deras trotjänares lyxkonsumtion (givetvis inklusive iögonfallande konsumtion, se exempelvis pyramiderna).

5 "Kapital existerar och kan bara existera som många kapital, och dess självbestämmande framstår därmed som en växelverkan mellan dessa många kapital". "Det postuleras i begreppet kapital att arbetets objektiva villkor – som är dess egna produkter – förkroppsligas under kraftmätningen med arbetet, eller, vilket är samma sak, att de antas tillhöra en person som är en annan än arbetaren. Begreppet kapital inbegriper kapitalisten." (Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin: Dietz Verlag, 1953, s 317, 412.)

6 "Den specifika ekonomiska form, i vilken de direkta producenternas merarbete pumpas ut, bestämmer hur den relation mellan herre och dräng är som växer fram direkt ur själva produktionen och i sin tur återverkar bestämmande på denna." (*Kapitalet*, band 3, kapitel 47.)

En tilltagande ekonomisk tillväxt kunde inledas i kolossal omfattning först när det samhälleliga merarbetet tog *formen* av pengar, som inte bara kunde användas för att skaffa konsumtionsvaror utan också för att köpa mark, produktionsmedel och arbetskraft, och när varuproduktionen blev allmän, när det skapades en växande marknad, och det på denna marknad uppträdde oberoende producenter och försäljare av varor som gjorde det inte bara lönsamt utan helt nödvändigt att nyinvestera pengar i den växande produktionen. Det är detta *ekonomiska tvång för en samhällsklass att ackumulera det samhälleliga merarbetet produktivt* – som bara blev möjligt därför att detta merarbete hade tagit formen av pengar, hade blivit mervärde – som skapar kapitalismen. Och för marxister går det inte att tänka sig de enorma revolutioner som är en del av denna omvandling om dessa inte motsvarar – och verkligen också motsvarade – en samhällsklass' intressen. Ty till skillnad från "ekonomiska determinister" är det för marxister inte möjligt med ekonomiska omvandlingar utan att de genomförs av samhällskrafter, och inga samhällskrafter genomför sådana omvandlingar om de går emot deras grundläggande ekonomiska intressen.

Det var vad Marx lärde ut om kapital, kapitalism, kapitalistklassen (och för övrigt överhuvudtaget om den historiska materialismen). Det är vad vi försökte illustrera med nya empiriska data, och åtminstone i de historiska delarna av *Marxist Economic Theory* på ett mer omfattande sätt än vad Marx ansåg sig ha tid att göra. Givetvis säger vi inte: detta är sant därför att Marx sa det. Vi säger bara: Marx sa verkligen detta. Antingen kan Kidron säga sig hålla med om Marx' analys av kapitalet – och då måste han dra tillbaka sin klumpiga kritik av hur vi behandlar systemets "centrala dynamik". Eller så är det hans fulla rätt att bestrida Marx – men då måste han göra en analys som täcker kapitalets hela historia, från dess uppkomst fram till idag, och som särskiljer detta system från alla andra produktionsätt, både tidigare och framtida, och det har han än så länge inte gjort. Han kanske trots allt är rädd för att han kommer att se lite löjlig ut om han låtsas känna till "Kapitalets" verkliga väsen bättre än Marx...

Kapitalismens rörelselagar och den "rena modellen"

Detta är särskilt viktigt eftersom Marx själv klart har definierat vilken metod han använde för att analysera kapitalismen. I sitt förord till andra utgåvan av *Kapitalet* citerar han med gillande en artikel i en rysk tidskrift, som slår fast att det vetenskapliga värdet med hans analys är att den "blottar de speciella lagar som styr en viss samhällsorganismers ursprung, existens, utveckling och död, och hur den ersätts med en annan högre organism". Marx tillägger till detta citat att författaren till tidskriftsartikeln helt riktigt ("treffend") definierade hans dialektiska metod.

Det innebär att det inte går att förstå kapitalismen utan att förstå de allmänna rörelselagar som förklarar både dess ursprung, dess utveckling i på varandra följande stadier och dess slutliga och oundvikliga nedgång och fall. Att som dagens "moderna" professorer säga att Marx upptäckte rörelselagar som "bara gällde 1800-talets kapitalism" men inte längre gäller idag, är detsamma som att säga att Marx hade helt fel. Hans ambition var absolut inte att analysera en viss begränsad period av kapitalets historia. Hans ambition var att förklara hela dess historia, från dess början till dess död.

Uppenbarligen under inverkan från den "moderna" (det vill säga borgerliga) ekonomin, rör sig Kidron som katten kring het gröt, han är osäker och vågar varken äta eller vägra äta den. Den "lösning" han kommer på är att rörelselagarna gäller i Marx' "rena" system, men att verkligheten skiljer sig från detta "rena" system, och i verkliga livet gäller inte Marx' rörelselagar "helt och hållet" (eller inte alls, vilket antyds i en del av Kidrons märkliga uttalanden om dagens kapitalism).

Låt oss först framföra att Kidrons sätt att sammanfatta kapitalismens rörelselagar innehåller flera "klassiska" överförenklingar som är populära inom akademiska kretsar och hos Kautskys vulgär-marxistiska skola. Som vi snart ska visa är detta ingen slump. Kidron kommer att få problem att hitta bevis i Marx' *Kapitalet* för att det under kapitalismen finns en tendens för arbetskraften att

minska i absoluta tal, att ”högkonjunkturer gradvis blir allt mindre lönsamma och allt kortare, och lågkonjunkturer blir alltmer långdragna och allvarliga”.⁷ Men det må vara hur det vill med det, låt oss nu följa Kidrons resonemang hur frånvaron av ett ”slutet system” för kapitalet sätter de kapitalistiska rörelselagar som Marx upptäckte ur funktion:

Modellen är ett slutet system där all avkastning strömmar tillbaka som insatser i form av investeringsvaror eller lönevaror. Det finns inga läckor.

Men i princip skulle en läcka kunna isolera tvånget att växa från dess viktigaste konsekvenser... Om ”kapitalintensiva” varor skulle avledas så skulle ökningen sakta in och beroende på hur stor läckan är och vad den består av, skulle den till och med kunna stoppa eller vända. I detta fall skulle inte den genomsnittliga profitkvoten sjunka, det finns ingen anledning att förvänta sig allt allvarligare lågkonjunkturer, och så vidare.

Kapitalismen har i praktiken aldrig utgjort ett slutet system. Krig och depressioner har förstört enorma mängder av produkter. Kapitalexporten har under långa tidsperioder också lett bort och frusit stora mängder produkter.

Sedan Andra världskriget har en stor del sipprat ut i vapenproduktionen. Var och en av dessa läckor bromsade ökningen av den övergripande organiska sammansättningen och profitkvotens fall.

Genomgående på dessa rader kan vi se en i sanning anmärkningsvärt konsekvent sammanblandning av bruksvärden och bytesvärden, av fysiska varor som har producerats (eller förstörts) och deras motsvarighet i form av varuvärden. Dessa rader skulle vara värda att ta med i en lärobok bara för att visa vad ett missförstånd eller bristande klarhet om varans dubbla natur med nödvändighet leder till.

Det som verkar ligga till grund för hela denna uppfattning är någon sorts vulgär överproduktions-teori, enligt vilken det är ett överflöd av fysiska varor som är grunden till kapitalismens alla avig-sidor. Konjunkturedgångar orsakas av för många konsumtionsvaror, kapitalets ökande organiska sammansättning och minskande profitkvot orsakas av alltför många investeringsvaror (för många maskiner). När det blir ”läckor” och andra varor tillverkas istället för dessa, eller ännu bättre när dessa varor förstörs, då jublas det i Kapitalets himmel, och på ett magiskt sätt sätts rörelselagarna ur spel.

Kidron glömmer att kapitalismen handlar om att ackumulera kapital (det vill säga samlat värde) och inte att avyttra varornas bruksvärde. En viss del av dessa måste givetvis tillfredsställa fysiska behov och ge produktionen ett nödvändigt fysiskt material. Men reproduktionens fysiska betingelser är bara materiella *nödvändiga förutsättningar* för att framgångsrikt förverkliga kapitalackumuleringen. I sig själva garanterar de varken detta förverkligande, eller att det förverkligas under förhållanden där systemets rörelselagar gäller, gäller bara delvis, eller för Kidron antagligen inte gäller alls. Dessa betingelser beror uteslutande på att *kapitalet som värde* bildas, utbytes, värdeskapas (valoriseras) och reproduceras.

Exemplet med lågkonjunkturer klargör detta. En lågkonjunktur är inte i första hand att ”enorma mängder produkter” (fysiska varor) förstörs. Ibland sker inte detta förstörande alls, och även när det verkligen sker så är det bara en sekundär sidoeffekt av lågkonjunkturernas verkliga innebörd (och för övrigt också deras objektiva *funktion* i kapitalismens dynamik): att *förstöra kapital som värde* med hjälp av en kolossal värdeminskning av lager av varor eller fast kapital (varav delar till och

⁷ På flera ställen i *Kapitalet* och i *Teorier om mervärdet* klargör Marx att reallönerna är högre i de kapitalistiska länder som har högre arbetsproduktivitet än i de mindre utvecklade kapitalistiska länderna. För Marx är det arbetarnas reservarmé som reglerar lönerna, vilket innebär att Marx inte förutser någon absolut minskning av arbetskraften när den kapitalistiska industrialiseringen utvecklas. Kapitalackumuleringens rörelser kan ge flera resultat: absolut ökning av arbetet åtföljd av en relativ ökning (i jämförelse med mängden produktion och kapital), absolut ökning åtföljd av en relativ minskning, och en absolut minskning åtföljd av en relativ minskning. Det första fallet (som förutsätter en minskning av den samhällsliga arbetsproduktiviteten) är ett undantag under industrikapitalismen, liksom det tredje, som kännetecknar perioden av primitiv kapitalackumulering. Det andra fallet är det vanligaste.

med förlorar hela sitt värde: maskiner förvandlas till järnskrot etc) och av ”fingerat kapital”. Huruvida denna väsentliga process åtföljs av att varor förstörs fysiskt är oväsentligt.

Eftersom lågkonjunkturer förstör kapital och inte ”produkter” så tenderar de att minska kapitalets organiska sammansättning,⁸ och de tillåter en ökning av profitkvoten som startar en ny period av ökade kapitalinvesteringar, högkonjunktur, ökande organisk sammansättning av kapitalet, sjunkande profitkvot, som slutligen leder till en ny minskning av produktionen, etc. Det finns alltså inget som helst behov att hitta några ”läckor” i det ”slutna systemet” för att ”förklara” varför lågkonjunkturer tillfälligtvis vänder tendensen att kapitalets organiska sammansättning ökar och att profitkvoten minskar. Tvärtom är denna ”säkerhetsventil” inbyggd i det ”slutna systemet”, precis som Marx själv förklarade och som vi uttryckligen upprepade i *Marxist Economic Theory*.⁹

Samma sak gäller kapitalexporten. Man kan bara se denna process som ett ”läckage” från ett ”slutet system” om man menar att detta ”slutna system” existerar i ett enda land och omges av en värld som står utanför kapitalismens sfär – en tankeskapelse som är helt oförenlig med Marx’ ”modell”. När man betraktar kapitalets ”slutna system” som ett internationellt system (den kapitalistiska världsmarknaden) då ”leder” kapitalexporten varken ”bort” eller ”fryser” produkter ”under långa tidsperioder”, utan är bara ett uttryck för kapitalismens *grundläggande* rörelselag, kapitalets tendens att röra sig från branscher, regioner, områden, länder med lägre profitkvot till sådana med högre. Det är ingen slump att Kidron inte ens nämner denna rörelselag i sin beskrivning av modellen. Och detta flöde (vare sig det är ”export” eller ej) motverkar givetvis profitkvotens fallande tendens, i så måtto som det leder till kapitalinvesteringar med lägre organisk sammansättning av kapitalet eller (och) högre mervärdekvot. Inte heller denna motverkande tendens utgör något ”läckage” utan är inbyggd i ”modellen” som sådan, vilket Marx klart fastslår själv.

Kidrons tredje ”läcka” utgörs av krig. Han gör samma sammanblandning av bruksvärden och bytesvärden, av fysiska varor och kapital, här. Alla krig förstör fysiska varor, men huruvida de förstör kapital är inte lika uppenbart eller automatiskt.

För att förstöra kapital måste de inte bara förstöra konsumtionsvaror, inklusive kapitalvaror som hus, utan också förstöra industriutrustning i större utsträckning än vad som byggs på nytt. Vi ska inte glömma bort att krig inte bara kan förstöra kapital utan också leda till en utomordentlig *ökning av kapitalackumulationen (vilket exempelvis hände i USA under både Första och Andra världskriget)*. Ofta äger båda processerna rum parallellt (som i Storbritannien under Andra världskriget), och bara om den första processen är större än den andra sker det en verklig kapitalförstörelse (*det vill säga att den totala kapitalackumulationen blir negativ*). Vi har beskrivit mekanismerna bakom denna hopkrympta reproduktion i en krigsekonomi i *Marxist Economic Theory*, för övrigt ett av de exempel på ”nytt utforskande” som Kidron på något sätt lyckades missa i boken. Kidron verkar vara fångnen i villfarelsen att krig och krigsproduktion är ”icke produktiva” och ”förstör kapital” därför att vapen är ”destruktiva varor”. Han glömmer bort att tillverkare av stridsvagnar, ammunition och stridsflygplan gör enorma profiter, använder en stor del av dem för att ackumulera kapital (det vill säga *köpa maskiner och anställa fler arbetare*), och detta utgör en process av kapitalackumulation som är identisk med de liknande åtgärder som en tillverkare av konserverad mjölk eller ett företag som tillverkar turbiner vidtar.

Vi har nu kommit fram till Kidrons fjärde ”läcka”: vapenproduktionen. Enligt honom är den ”tärande”, och ”eftersom den är ett kapitalintensivt tärande så kommer den att ha en återhållande effekt på den organiska sammansättningens tendens att öka” (sid 33-34). Varför vapenproduktion är ”tärande”, och varför den bromsar tendensen för kapitalets organiska sammansättning att öka, är ett fullständigt mysterium.

Hela konstruktionen är fullkomligt konstlad och missar helt och håller kapitalackumulationens

8 Karl Marx, *Teorier om mervärdet*, på marxists.org, kapitel 17, del 6.

9 Karl Marx, *Kapitalet*, band 3, kapitel 15.

viktigaste ”rörelselag”. Ty vapenproduktionen äger inte rum på någon annan mystisk planet, utan på vår egen gudlösa planet. Den sker inte i något mystiskt okänt produktionssätt, utan i en ”normal” och ”klassisk” kapitalism med ett ständigt flöde av kapital mellan *alla* lönsamma investeringssektorer, inklusive vapenproduktionen. Så det är helt meningslöst att beräkna ”kapitalets organiska sammansättning” i vapenindustrin skild och åtskild från den ”civila sektorn” för att slå fast vilken tendens den genomsnittliga profitkvoten har, som just är resultatet av ett *samhälleligt genomsnitt* mellan *alla* sektorer, inklusive vapensektorn. Det Kidron måste bevisa för att visa att den kapitalistiska vapenproduktionen försvagar eller stoppar profitkvotens fallande tendens, är att kapitalets genomsnittliga samhällliga organiska sammansättning (naturligtvis inklusive vapensektorn själv) har blivit lägre än vad den skulle ha blivit om vapenproduktionssektorn inte hade funnits. Och den slutsatsen stämmer helt enkelt inte, om man förutsätter att kapitalets organiska sammansättning inom vapenproduktionssektorn faktiskt är högre och inte lägre än kapitalets genomsnittliga organiska sammansättning inom den ”civila” produktionssektorn, eftersom den nästan helt och hållet ingår i den ”kapitalintensiva” tunga industrisektorn.¹⁰

Kidrons antagande skulle bara innehålla ett korn av sanning om kapitalets organiska sammansättning i själva verket var lägre i rustningssektorn än i andra sektorer. I så fall skulle givetvis en stark expansion av en sektor med lägre organisk sammansättning hos kapitalet sänka kapitalets samhällligt genomsnittliga organiska sammansättning och därmed lyckas motverka profitkvotens fallande tendens. Men denna hypotes – som Kidron skulle vara den förste att förneka! – stämmer inte med verkligheten. Och även om den skulle göra det så skulle den inte vara ”tärande” utan bara en speciell yttring av samma grundläggande rörelselagar hos den ”rena” modellens kapitalackumulation som vi beskrev tidigare.

Kidron skulle ha undvikit en hel del förvirring om han istället för ”läckor” och ”tärande” skulle ha utgått från den avgörande svårighet som monopolkapitalismen har stått inför under trekvarts sekel. Det är *inte* svårigheten att bli av med *överskottsvaror* (och att den därmed välkomnar varje förändring av utvecklingen som leder till en plötslig minskning av ”överskottet” av konsumtionsvaror och investeringsvaror) utan svårigheten att bli av med *överskottskapital*, som härstammar ur själva *monopolkapitalets* karaktär.¹¹ Därav följer både satsningen att öka kapitalexporten och satsningen på

10 Det finns naturligtvis en säregenhet hos vapenproduktionen som vi betonade i *Marxist Economic Theory*: det faktum att dess produkter inte ingår i den utvidgade *reproduktions*processen, eftersom de varken är produktions- eller konsumtionsmedel, och varken utgör fast kapital eller arbetskraft. Men kapitalet som investeras i vapensektorn är en del av det totala samhällliga kapitalet, profiterna från den går in i ackumulationsprocessen precis som allt annat kapital, och kapitalets organiska sammansättning i denna sektor ingår vid bestämningen av det totala samhällliga kapitalets organiska sammansättning, och därmed precis som allt annat kapital för att bestämma den genomsnittliga profitkvoten.

På grundval av von Bortkiewicz och Sraffas arbeten försöker Kidron i sin bok *Western Capitalism since the War* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1968, s 46-47) förklara vapenproduktionens karaktär som ”tärande” genom att jämföra den med ”lyxvaror”. Han glömmer, att enligt den marxistiska definitionen av lyxvaror betalas dessa med den *icke ackumulerade* delen av mervärdet. Så här har vi en perfekt *petitio principis* [ungefär ”cirkelresonemang”, att utgå från det som ska bevisas – öa]. Om den *icke ackumulerade* delen av mervärdet växer så minskar ackumulationen och med den effekterna av alla lagar som härrör ur en ökad ackumulation: det var vad vi ville bevisa från början. Men betalas verkligen vapenproduktion med den ”*icke ackumulerade*” delen av mervärdet? Vad har kapitalistklassen för intresse av att plötsligt minska ackumulationen i ett kvarts sekel? Har vapenproduktionen verkligen lett till en minskning eller har den istället lett till en ökning? Och om den har inneburit en ökning, hur kan man då kalla vapen för ”lyxvaror”? Dessa frågor visar att Kidrons analys av vapenproduktionen inte håller.

11 Detta vill inte Kidron medge, ty han lever under villfarelsen att det inte är överflöd på kapital utan brist. Det ”bevis” han för fram är de höga räntorna, det vill säga hög efterfrågan på penningkapital. Om vi bortser från konjunkturella faktorer – som de i USA 1968-1969 – bakom det senaste årtiondets stigande räntor, så är de ett resultat av inflationen och inte bristen på kapital. När en långsam inflation – som Kidron bland annat kunde ha knutit till vapenproduktionens betydelse – blir ett permanent drag hos ekonomin, så består räntan av två delar: ”priset” för att låna penningkapital plus en försäkringspremie för att kompensera de årliga förlusterna av valutans köpkraft. När denna premie beräknas till 3% så är ”priset” för att låna penningkapital mycket lägre än det verkar. Bevis för överflödet av kapital kan vi hitta (1) i kapitalexporten från de största imperialistländerna, som idag är större än någonsin, och (2) i

vapenproduktion. Vapenproduktionens ekonomiska funktion är att ge överskottskapitalet fler investeringsområden, inte att minska ökningen av kapitalets organiska sammansättning och/eller minska profitkvoten. Om dess övergripande effekter är stora så kommer de att säkerställa en högre allmän tillväxttakt (givetvis, eftersom alternativet vore att inte alls använda det kapital som investerats i vapenproduktion) och minska svängningarna av mängden investeringar och tillverkning (eftersom vapenproduktion till skillnad från "civil" produktion i allmänhet inte går ner under konjunkturedgångar). Men huruvida allt detta leder till en ökad eller minskad genomsnittlig profitkvot beror på omständigheterna (till exempel vapenproduktionens effekter på mervärdekvoten), inte på vapenproduktionens "tärande" karaktär.

Dagens kapitalism och vulgärekonomin

Så Kidrons hela konstruktion av "läckor" och "tärande" rasar samman som förklaring av varför kapitalismens rörelselagar inte gäller idag. Han ställs inför samma dilemma som alla som kallar sig marxister gör: antingen måste han på något sätt acceptera att det finns "tendenser" som inte visar sig (*vilket givetvis inte är samma sak som att säga att det finns tendenser som inte visar sig ständigt eller inte har motverkande tendenser*) eller så måste han betrakta verkligheten på nytt, försöka göra sig av med ytliga intryck, och bakom de ytliga fenomenen och den friserade "statistiken" hitta mer grundläggande ekonomiska processer som trots allt verkligen motsvarar Marx' rörelselagar.

Det var vad vi försökte göra i *Marxist Economic Theory* och senare skrifter, och vi tror att vi kan bevisa att vi har rätt. Som vi har visat ökade tillverkningen av produktionsvaror i USA mellan 1869 och 1919 mer än tjugofalt, medan tillverkningen av konsumtionsvaror bara ökade tolv gånger. Mellan 1919 och 1964 steg produktionen av maskiner och verktyg i USA från 14,1% till 20,6% av den totala produktionen. Mellan 1947 och 1968 ökade tillverkningen av maskiner trefaldigt, medan den totala industriproduktionen under samma period ökade med 250%. Av detta kan man dra slutsatsen att produktionen i avdelning I under ett sekel verkligen har vuxit snabbare än produktionen i avdelning II, vilket innebär att det har funnits en definitiv tendens för kapitalets organiska sammansättning att öka,¹² och att denna tendens under de senaste decennierna i ett långsiktigt perspektiv varken har bromsats eller kastats om (även om den givetvis saktar in procentuellt när den *absoluta* mängden i avdelning I når högre och högre nivåer. För att utifrån en viss mängd konstant kapital och med hänsyn till kapitalets genomsnittliga ackumulationstakt få samma tillväxttakt på kapitalets organiska sammansättning, så skulle det variabla kapitalet eller produktionen i avdelning II behöva *minska absolut* – vilket uppenbarligen inte har varit fallet, och inte kunde ha varit fallet med tanke på de existerande styrkeförhållande mellan kapital och arbete i USA).

Med bakgrund av bevisen för att det finns en långsiktig tendens för kapitalets organiska sammansättning att öka, och den totala bristen på bevis för någon motsvarande långsiktig ökning av mervärdekvoten, kan man bara dra slutsatsen att det antingen måste ha skett en långsiktig minskning av den genomsnittliga profitkvoten, eller att Marx' arbetsvärdesteori inte längre gäller (*att det konstanta kapitalet på något mystiskt sätt "producerar mervärde"*) och att Marx' ekonomiska teori i så fall faller samman. Låt oss återigen upprepa att vi inte talar om några år här och några år där utan om

den höga självfinansieringsgraden, en slående förändring hos dagens monopolkapital jämfört med Hilferdings och Lenins beskrivning av monopolkapitalet (en förändring som vi konstaterade och förklarade i *Marxist Economic Theory*). För övrigt kan inflationen öka efterfrågan på *penningkapital* samtidigt som det existerar ett överflöd på produktivt kapital. I och med att stora och små kapitalister inte vill ha kontanter, så köper de upp alla möjliga sorters "realvärden", och har så långt det är möjligt intresse av att göra det på kredit. Således skapar inflationen en utvidgning av krediterna, vilket i sin tur underblåser inflationen. Huruvida detta leder till brist på produktivt kapital går att studera i de stora företagens årsrapporter. Har de svårt att sälja värdepapper och aktier? Kan de inte finansiera stora utbyggnadsprojekt på grund av brist på kapital, etc, etc? Att ställa frågan är att besvara den. Överflödet av kapital beror på ett överskott på produktionskapacitet inom viktiga delar av industrin.

12 Siffrorna för 1869-1919 från *Historical statistics of the USA, from colonial times till 1957*, siffrorna för 1919-1964 från *Long Term economic growth 1860-1965*, US Department of Commerce, Washington.

långsiktiga trender. Kidron gör en parodi av vår analys när han säger att den ”äkta varan” för oss blir lika enkel som modellen.¹³ Men en modell som inte har någon som helst anknytning till den ”äkta varan” är väl en felaktig modell, skulle jag förmoda... Och Kidrons förnekande av en långsiktig minskning av profitkvoten leder honom rätt in i vulgärekonomin som accepterar arbetsvärdesteorin med ena handen och förnekar den med den andra.

När man studerar den kapitalistiska statistiken över ”profitkvoter” måste man vidta en hel rad försiktighetsåtgärder för att kunna översätta den till marxistiska termer.

För det första handlar den genomsnittliga profitkvoten i den marxistiska ekonomiska teorin om profitkvoten för det aktuella produktionsflödet ($m/k+v$,* där $k+v$ är den del av de totala kapitaltillgångarna som används under den årliga produktionen) och inte profitkvoten på de totala *lagerförda* kapitalinvesteringarna ($m/K+R$, där K är värdet på allt fast kapital som investerats och R är värdet på den totala mängden cirkulerande kapital som finns inom den kapitalistiska industrin). De flesta kapitalistiska företagens statistik och bokslut beräknar profitkvoten på tillgångarna och inte på flödet, och skillnaden kan vara slående.

För det andra gäller Marx’ rörelselagar *värdeproduktion*, inte *prisberäkningar*. Det krävs en hel del analytiskt arbete för att härleda det totala mervärde som skapas av industriarbetarna från statistiken över nationalinkomster och nationella utgifter. Andra kapitalsektorer (*bankkapital, handelskapital, kapital som investerats inom tjänstesektorn, etc*) tillägnar sig en del av detta mervärde via marknaden (*det vill säga genom att tillverkningsföretagen köper ”tjänster” som i balansräkningarna beskrivs som ”produktionskostnader”, eller genom att sälja varor under produktionspriset*), och dras alltså från industrikapitalets inkomster och ingår inte i kategorin ”industrivinster före skatt”. Om denna del av mervärdet ökar i absoluta tal, samtidigt som den minskar i förhållande till ”industrivinsterna”, då kan mervärdekvotens tillväxt jämfört med det aktuella kapitalets tillväxttakt i själva verket vara lägre än vad det ser ut i statistiken över ”serier före skatt”, och den genomsnittliga profitkvoten kan i själva verket ha sjunkit trots att raden ”vinst före skatt” inte visar det.

För det tredje: alltsedan företagsbeskattningarna blev ”betungande” har en helt ny ”tjänstesektor” uppstått för att frisera bokslut. De flesta marxistiska kommentatorer har speciellt betonat hur detta manipulerande har till funktion att dölja vinster (till exempel att med hjälp av kortare avskrivningar dölja stora delar av mervärdet som kapitalkonsumtion).¹⁴ De verkar ha glömt att detta också innebär att kapitalet själv systematiskt undervärderas, först och främst en undervärdering av de totala kapitaltillgångarna – som är än mer överväldigande eftersom den blir kumulativ – men också en undervärdering av aktuella kapitalutgifter (som delvis noteras i boksluten som ”aktuella reparationskostnader”, delvis inte står med alls eftersom värdet redan har ”skrivits av” tidigare). Om nu det verkliga värdet på kapitalet är högre än vad det verkar i boksluten, då kan givetvis de statistiska serier som förefaller visa osäkra svängningar i profitkvoten, eller till och med en ökning, i själva verket dölja en långsiktig minskning av profitkvoten.¹⁵

Kan man, efter allt detta, utifrån de statistiska serierna verkligen dra några slutsatser om att dagens kapitalism på något sätt har vänt profitkvotens fallande tendens? Hur allvarliga brister Kidrons egna serier än har, så visar de faktiskt motsatsen. För att tolka dem måste vi förstå att profitkvoten så att säga svänger i två våglängder. De svänger inom loppet av varje cykel, och går upp under högkonjunkturerna och ner under lågkonjunkturerna. Och de svänger mer långsiktigt, och har en tendens att nå lägre toppar under högkonjunkturerna (*vilket naturligtvis inte innebär att varje högkonjunktur*

13 I *Marxist Economic Theory* har vi klart pekat på de motverkande tendenser som minskar och tillfälligtvis till och med kastar om profitkvotens fallande tendens.

* I formeln är m = mervärde, k = konstant kapital och v = variabelt kapital – öa.

14 Jämför Baran-Sweezy, *Monopolkapitalet*, på marxistarkiv.se, s 52-55.

15 Vi har redan tidigare pekat på ett mycket talande exempel: när Mobutureregimen i Kongo nationaliserade Union Minière du Haut-Katanga och föreslog att man skulle betala kompensation på grundval av det bokförda nettovärdet på tillgångarna, så skrek de berörda herrarna som sårade djur: ”Men våra tillgångar är värda tre gånger så mycket...”

automatiskt måste ha en lägre maximal profitkvot än den föregående. En ökning av mervärdekvoten kan tillfälligt uppväga effekterna av en ökad organisk sammansättning av kapitalet). Man kan bara ifrågasätta den första sortens cykliska nedgångar genom att överhuvudtaget ifrågasätta att cykliska svängningar oundvikligen sker i den kapitalistiska produktionen. Och det går varken att ifrågasätta detta oundvikliga faktum faktiskt (*det har uppstått lågkonjunkturer i den amerikanska ekonomin 1949, 1953, 1957, 1960 och en har inletts just nu*) eller teoretiskt (*de härrör just ur att produktionsresurserna splittras upp mellan olika ägare, det vill säga ur att det finns "olika kapital", det vill säga ur den kapitalistiska konkurrensen, utan vilken som vi har sett ovan det inte går att tänka sig någon kapitalism*).

Men hur är det med profitkvotens långsiktiga trender? Kidrons statistik visar, att för det "egentligt arbetande kapitalet" minskade profitkvoten från 49% under högkonjunkturen 1950 till 43,6% under nästa topp under högkonjunkturen 1955, 38,4% under nästa topp 1959 och i genomsnitt 43,1% för de tre högkonjunkturåren 1965, 1966 och 1967. Det är ingen "linjär" nedgång, men tendensen till nedgång är helt klar.

Samma sak gäller de två viktigaste europeiska kapitalistiska länderna, Västtyskland och Storbritannien. I Västtyskland minskade nettovinsterna som procent av kapitalets nettovärde inom hela industrin från 20,9% 1951, till 18,5% 1955, 18,4% 1960 och 14,9% 1965 (vart och ett av dessa år var toppår under cykeln. Kvoterna under mellanliggande år är lägre än topparna). Och vad gäller Storbritannien visar *Financial Times'* serie "Årliga trender för industrins vinster" en liknande trend: för alla industriföretag minskade profitkvoten gentemot nettotillgångarna från i medeltal 9,3% för åren 1952-1960 till i medeltal 7,8% för 1961-1965 och i medeltal 6,9% för perioden 1965-1968.¹⁶

Så Kidron har fel när han förutsätter att "ingenting efter 1940-talet kan styrka Mandels tes..."

Det är sant att *Marxist Economic Theory* inte på ett systematiskt sätt behandlar frågan om den kapitalistiska ekonomins kraftigt ökade tillväxttakt efter Andra världskriget, en tillväxttakt som nu minskar – vilket vi helt riktigt har förutspått sedan början av 1960-talet, och vilket samma nummer av *International Socialism* där Kidrons kritik finns publicerad också bekräftar (s 31). Skälet till detta är inte vår "Maginotmarxism" (det är inte svårt att förklara denna uppgång med hjälp av Marx' analytiska verktyg). Det är helt enkelt det faktum att större delen av *Marxist Economic Theory* skrevs i slutet av 1950-talet, det vill säga för mer än 10 år sedan, när många av trenderna efter kriget ännu inte var så tydliga.

Den fortsatta utvecklingen av det vi anser vara förklaringen till det speciella hos "dagens kapitalism" kan återfinnas i några av våra senare skrifter.¹⁷ Kortfattat tror vi att vi har fått se en tredje industriell revolution, som fick liknande effekter som den andra som inledde den monopolkapitalistiska perioden under 1800-talets sista fjärdedel. Vi menar att var och en av de tre industriella revolutioner som kapitalismen hittills har upplevt har haft samma effekt att under en första rad av cykler pressa upp investeringstakten och tillväxten, samtidigt som den därmed oundvikligen förbereder marken för en senare "lång cykel" med mycket lägre tillväxttakt. Vi anser med andra ord att profitkvotens cykliska rörelse är trefaldig: i varje 5- till 10-årscykel (först upp, sedan ner); mellan topparna på flera cykler som sammantagna utgör en lång period på 20-25 år (i allmänhet ner); och mellan flera långsiktiga perioder (mer oregelbundet, men neråt i "långsam" mening – uppenbarligen är den genomsnittliga profitkvoten idag lägre än under 1800-talets första hälft).

Kullkastar denna uppfattning om en ny industriell revolution den klassiska marxist-leninistiska

¹⁶ Siffrorna för Västtyskland, *Zeitschrift für allgemeine und textile Marktwirtschaft*, Heft 2, 1968. De brittiska siffrorna är inte helt jämförbara, eftersom de fram till 1965 uttrycker förhållandet mellan nettovinst (bruttovinst minus avskrivningar och skatter) och nettotillgångar, medan siffrorna efter 1965 även drar av finansiella avgifter från bruttovinsten. Skillnaden är dock mindre än 1% och förändrar därmed inte den allmänna trenden.

¹⁷ Se i synnerhet *Nykapitalismen*, på marxistarkiv.se. [Senare skrev Mandel boken *Senkapitalismen*, som också finns på marxistarkiv.se, i två delar – öa.]

uppfattningen om imperialismen som kapitalismens sista stadium? Inte mer än att monopolkapitalismen skulle kullkasta den klassiska marxistiska uppfattningen att konkurrensen var kapitalismens drivkraft.

Det tredje stadiet i kapitalismens historia upprepar de flesta av imperialismens grundläggande drag på en högre nivå, precis som monopolkapitalismen upprepade konkurrensen på en högre nivå. Men den gör det inom andra ramar. Medan den ”fria konkurrenskapitalismen” till stor del var begränsad till en liten del av världen, så omfattade imperialismen hela världen. ”Nykapitalismen” (eller senkapitalismen) är återigen begränsad till bara en del av världen. Men medan 1800-talets tidiga expanderande ”liberala” kapitalism bara mötte gamla ruttnande samhällsordningar, så står ”senkapitalismen” inför en väldig utmaning från antikapitalistiska krafter och en postkapitalistisk samhällsordning som både har högre tillväxttakt och mycket större dragningskraft på åtminstone två tredjedelar av mänskligheten.

Man kan också tillägga att det under den kapitalistiska världsekonomin ”långa stagnationsperiod” (1913-1940) hade byggts upp en stor ”reserv” av vetenskapliga och teknologiska uppfinningar, vars tillämpning i stor skala inom produktionen försenades på grund av de ogynnsamma ekonomiska förhållanden som rådde under denna period. Dynamiken hos dessa uppfinningar påskyndades av krigsekonomin uppsving, och lade grunden för en verklig explosion av teknologiska uppfinningar som kunde tillämpas under återuppbyggnaden och den ökade kapitalackumuleringen,¹⁸ och en fortsatt ökad vapenproduktion, vilken i sig själv till stor del drevs fram av ”konkurrensen” med en icke kapitalistisk ekonomi i Sovjetunionen.

Hursomhelst är det viktigaste med denna utveckling att förstå det överförenklande antagandet (som till och med Lenin och Trotskij periodvis var offer för) att det världskapitalistiska systemets strukturella kris, som utan tvekan började med det Första världskriget och den ryska revolutionen, på något sätt är samma sak som att produktivkrafternas utveckling bromsar absolut. Det finns inte minsta spår av denna tanke i Marx' *Kapitalet* eller hans mogna ekonomiska tänkande.

Det världskapitalistiska systemets strukturella kris innebär att systemet börjar brytas sönder, att det äger rum en oavbruten kedja av sociala revolutioner, varav en del segrar och andra besegras, att det faktum att världskapitalismen är begränsad till bara delar av världen (och den utmaning som de andra delarna utgör för den) sätter upp ytterligare väldiga restriktioner för den, att den grundläggande motsättningen mellan produktivkrafternas utvecklingsnivå och de kapitalistiska produktionsförhållandena periodvis leder till omfattande samhälleliga explosioner, och att de objektiva förutsättningarna för segerrika socialistiska revolutioner därmed existerar historiskt för hela tidsperioden, och tidvis under på varandra följande perioder i olika länder. Detta det kapitalistiska produktionsättets strukturella kris vävs samman med periodiska överproduktionskriser, men är ingalunda identiskt eller liktydigt med dem. Och varje gång en period av revolutionära uppsving inom arbetarklassen i de industrialiserade imperialistiska länderna slutar med nederlag, så skapar det en situation där en ekonomisk återhämtning inte bara är möjlig utan också naturnödvändig för den imperialistiska borgarklassen.

Med andra ord: den grundläggande åsikten är att det, som Lenin så riktigt konstaterade, inte finns några ”ekonomiska situationer som saknar utväg”. Kapitalismen kan inte falla samman bara på grund av sina inre ekonomiska motsättningar. Denna kautskyistiska uppfattning – som genom förmedling av de engelska mekaniska ”marxisterna” av Stracheys sort har haft ett starkt inflytande över det marxistiska tänkandet i Storbritannien – ligger bakom en stor del av Kidrons missriktade

18 I Tyskland, Italien och Japan, de tre länder bland de större imperialistmakterna som hade den högsta tillväxttakten under perioden 1950-1965, kan den ökade kapitalackumuleringen i grund och botten förklaras med den plötsliga ökningen av mervärdekvoten. Återuppbyggnaden av den förstörda ekonomin ökade profiterna och arbetsproduktiviteten, samtidigt som lönerna i och med det stora överskottet på arbetare (å ena sidan från det japanska och italienska jordbruket, och å den andra det stora inflödet av östtyska flyktingar) halkade efter.

kritik mot *Marxist Economic Theory*. Vi delar inte denna uppfattning, och Marx hade ingenting med den att göra. Det enda han visade var att kapitalismens inre motsättningar periodvis leder till ekonomiska kriser och samhälleliga explosioner. Det faktum att man till och med under en period av ökade investeringar och tillväxt har tvingats resa en enorm upp- och nedvänd pyramid av inflation och personlig skuldsättning för att hålla igång systemet – en pyramid som inte går att utvidga i all oändlighet – visar helt klart att *alla* dessa motsättningar fortfarande existerar i allra högsta grad, precis som på Marx' tid. Men huruvida kapitalismen faller samman eller ej beror på om arbetarklassen framgångsrikt genomför revolutionära aktioner. Och vad som händer om den inte faller samman beror på många olika faktorer, varav vi just har skisserat en del.

Vi tänker inte ta upp Kidrons mödosamma försök till ironi, som anklagar oss för att underblåsa uppfattningar om ”icke stagnerande stagnation” och ”depressionsfria depressioner”.¹⁹ Det är ytterst betecknande att i *inget* av de stycken ur *Marxist Economic Theory* som Kidron anför som bevis på att vi i vår övergripande analys inte ”har tagit med det obehagliga faktum att efterkrigstidens lågkonjunkturer varit lindriga”, utan fortsätter att tala om ”oundvikliga depressioner” (förmodligen på sidorna 168, 171, 346, 347, 529, etc), i *inget* av dessa stycken finns ens ordet ”depression”! Det enda ”oundvikliga” vi nämner i alla dessa stycken är att det är oundvikligt med periodvis återkommande nedgångar, periodvis sjunkande avkastning, periodvis ökande arbetslöshet, periodvis överproduktion av varor och överskottskapacitet på utrustning. Det är vad kapitalistiska kriser innebär för den marxistiska ekonomiska teorin. Och dessa har fortsatt att återkomma regelbundet, efter Andra världskriget såväl som före det.

Kidron förstår inte alls vad vi försöker säga om ”lågkonjunkturer” och ”depressioner”: att skillnaden är rent kvantitativ och inte kvalitativ (och mycket ofta kvantitativ först efter en viss tidsperiod. Som vi bevisade statistiskt är de första tecknen på en lågkonjunktur mycket ofta lika våldsamma som de första tecknen på 1929 års depression). De återkommande lågkonjunkturerna visar just att kapitalismen *inte* kan undvika inkomstsvängningar, av den enkla anledningen att den är allmän varuproduktion som genomförs under förhållanden av privat ägande (av ”många kapital”) som *oundvikligen* leder till oregelbundna, plötsliga upp- och nedgångar i investeringarna. En lindrig lågkonjunktur är trots allt en lågkonjunktur, det vill säga en kris, och en miljon arbetslösa i länder som Västtyskland och Italien är trots allt en miljon arbetslösa och inte full sysselsättning. Vi medger gärna att de inte är lika allvarliga som depressionerna 1929 eller 1938. Men vad visar det? Om man jämför dem med överproduktionskriserna före 1929 eller före 1913 då (det var trots allt dem som Marx skrev om)? Om man skulle avgöra deras tendens? Kommer de att tendera att bli allt ”lindrigare” tills de upphör? Eller kommer de att bli djupare och djupare?

Dessa frågor berör själva kärnan i den marxistiska ekonomiska teorin. Går det att undvika svängningar så länge det existerar allmän varuproduktion? Går det att undvika överproduktionskriser (orsäktade: ”lågkonjunkturer”) när ”avgörande val av hur resurserna ska utnyttjas” lämnas till enskilda kapitalister? Om Kidron inte tror det så tror även han på att överproduktionskriser är oundvikliga under kapitalismen, och om vi följer hans egen absurda vokabulär så tror även han på ”depressionsfria depressioner”. Och om han inte tror att kriser är oundvikliga under ”dagens” kapitalism, då kan han inte dölja sin fullständiga och totala brytning med marxismens hela ekonomiska teori, metod, analytiska kategorier och lära. Hans vägran att besvara dessa frågor är i själva verket en typisk ”vägran att generalisera” som är kännetecknande för vulgärekonomin.

19 Kidron förnekar att världshandeln har minskat i förhållande till den totala industriproduktionen, och säger att ”handeln med varor sedan 1948 har... gått upp två gånger mer än produktionen” (s 34). Han glömmer att det efter depressionen 1929 skedde en enorm nedgång för förhållandet mellan handeln med varor och produktionen i de kapitalistiska länderna, att man inte nådde upp till förhållandet före 1929 förrän 1965, att förhållandet före 1929 i sig själv var lägre än förhållandet 1913, och att siffrorna för 1965 i och med den ökade handeln inom den europeiska gemensamma marknaden (som åtminstone delvis mer liknar handeln inom USA än internationell handel) är kraftigt uppblåsta. En tendens som bekräftas under mer än ett halvt sekel är förvisso en historisk tendens även om den kastas om under fyra år.

Kapitalism och "statskapitalism" – sovjetekonomins karaktär

Hur kommer det sig att en skolad och inte obegåvad ekonom som Kidron, som också har läst en del av Marx, kan göra så elementära misstag, och ständigt blanda samma bruksvärden med bytesvärden, fysiska varor med kapital, och frånvaro av depressioner av 1929 års typ med frånvaro av kapitalistiska överproduktionskriser? Orsaken är uppenbarligen inte bristande analytisk förmåga. Den härstammar ur hans desperata försök att hänga fast vid myten om att det är "statskapitalism" i Ryssland, och att han på något sätt behöver kunna visa att det inte finns någon "grundläggande" skillnad på hur "dagens kapitalism" fungerar och hur sovjetekonomin fungerar. Det är därför han måste bagatellisera eller till och med förneka grundläggande sidor hos kapitalismen och grundläggande rörelselagar hos det kapitalistiska produktionssättet.

Ända sedan den ryska oktoberrevolutionens socialdemokratiska motståndare kläckte teorin att "kapitalismen" fortfarande existerade i Sovjetunionen, så har anhängare till denna teori ställts inför ett svårt val. Antingen anser de att den ryska "kapitalismen" har alla den klassiska kapitalismens grundläggande drag som de analyserades av Marx, först och främst allmän varuproduktion, och att den också har kapitalismens samtliga grundläggande motsättningar, inklusive kapitalistiska överproduktionskriser – vilket de har svårt att hitta bevis för. Eller så medger de det uppenbara faktum att de flesta av dessa drag inte finns i den sovjetiska ekonomin, och då tvingas de hävda att dessa drag hursomhelst inte är "grundläggande" för kapitalismen, som när det kommer till kritan bara består av "ackumulatorer" som suger ut lönearbetare. Det innebär oundvikligen att det finns kvalitativa skillnader mellan hur kapitalismen fungerar i väst och hur sovjetekonomin fungerar, och att "statskapitalismen" är ett produktionssätt som skiljer sig från (det vill säga motsvarar andra rörelselagar) än den klassiska privatkapitalismen. Bordiga är den mest framstående representanten för den första strömningen. Tony Cliff för den andra. Det egendomliga med Kidron är att han försöker få bådadera: han tänker både äta sin "statskapitalistiska" kaka och ha den kvar!

Han inleder med att medge att sovjetekonomin inte är underkastad varken profitens tyranni eller inre konkurrens eller kriser (s 35). Förklaringen är att vi i Ryssland lever under "ett enda kapital". Men om det inte finns någon konkurrens och om det bara finns ett enda kapital, då finns det självklart ett "centralt, offentligt arrangemang för att garantera att processen kommer att fortgå på ett ordnat, oavbrutet och förutsägbart sätt" (Kidrons definition av vad som *inte* finns under kapitalismen), och detta "arrangemang" kallas central planering. Och om det inte finns någon konkurrens så lämnas självklart inte heller "avgörande val av hur resurserna ska utnyttjas... till de enskilda kapitalen" (som inte existerar) utan avgörs centralt på ett sammanhängande sätt, och det sker en stadig tillväxt. Och då är det lika självklart inte någon kapitalism, eftersom alla dessa "arrangemang" inte går att uppnå under kapitalismen.

Men samtidigt som Kidron medger detta så gör han en rad påståenden som fullständigt motsäger denna uppfattning att kapitalismens rörelselagar inte gäller i Ryssland. Vi kan läsa att "ingenting (!) i det stalinistiska (inklusive det poststalinistiska) Ryssland motsäger den marxistiska analytiska modellen. Processen att pumpa ut överskott ur massan av producenter är lika utsatt för vilda och slumpmässiga inkräktanden (!) från andra kapital i Ryssland som någon annanstans. Folket som organiserar och har nytta av det, befinner sig under ett lika förtryckande tvång till snabb ekonomisk tillväxt som någon på motsvarande sätt placerad klass någon annanstans" (s 34). Vi väntar på bevis för dessa hisnande påståenden. Men det kommer inga. Och det kan inte komma några eftersom de grundar sig på en grov lek med begreppen. Här kommer all den inledande förvirringen mellan bruksvärden och bytesvärden, mellan ackumulation av maskiner och ackumulation av kapital, mellan konflikter mellan olika samhällssystem och kapitalistisk konkurrens, slutligen till sin rätt.

Låt oss för ett ögonblick ta begreppet "ett enda kapital" på allvar och se vart det leder oss.

Det sker naturligtvis ingen kapitalistisk konkurrens inuti *General Motors*. Avdelningen som till-

verkar karosser ”konkurrerar” inte med avdelningen som tillverkar växellådor. Kapital ”strömmar” inte från en avdelning till en annan, när produktionen av växellådor är ”mer lönsam” än produktionen av karosser. Normalt kan inte *General Motors* göra något om det tillverkas mer växellådor än bilar (vi lämnar de marginella tillfällena då ett stort företag säljer delar till konkurrenter, det förändrar inget i resonemangets logik). Normalt ”planeras” produktionen av alla delar så att man kan sälja största möjliga antal bilar med vinst.

Om det nu inte finns någon ”marknadsekonomi” inom företaget *General Motors*, om flödet av varor mellan detta ”enda kapital” olika avdelningar inte är ett flöde av varor utan av bruksvärden, varför är då *General Motors* ett kapitalistiskt storföretag, varför är slutprodukten verkligen en vara, varför är företagets ägare ekonomiskt tvingade att suga ut sina arbetare och ackumulera mer och mer kapital? Självklart därför att de tvingas sälja sina bilar på en marknad i konkurrens med andra biltillverkande företag. Om lönerna i deras företag stiger snabbare än arbetsproduktiviteten så går kostnadspriserna upp, och då skulle *General Motors* bilar tappa marknadsandelar på grund av för högt pris. Om utsagningsgraden sjunker, om kapitalackumuleringen minskar, så blir teknologin omodern jämfört med konkurrenterna med högre kapitalackumulering, och återigen skulle företaget inte bara tappa sin del av marknaden, utan till och med riskera att inte alls hitta någon marknad för sina varor. Det är på grund av att *General Motors*’ slutprodukter är varor, måste säljas på en marknad, och därmed är utsatta för kapitalistisk konkurrens, som fabriken interna organisation som vid en första anblick verkar vara en ”planekonomi” ändå utsätts för ”vilda och slumpmässiga inkräktanden från andra kapital”, och att produktionsanarki, ökad utsugning, kapitalackumulering, periodiska kriser, avsked av arbetare, inflöde och utflöde av kapital från bilbranschen till andra branscher, kort sagt alla de kapitalistiska rörelselagar som Marx upptäckte, gör sig gällande.

Låt oss nu anta att arbetarna på *General Motors* genom någon sorts ”mirakel” vid namn oktoberrevolutionen exproprierar sina ägare och organiserar om produktionen så att de inte måste sälja sina varor på den yttre marknaden (efter en del självrannsakan beslutar de senare att sätta undan 1% av sin årliga produktion till sådan försäljning, men det förändrar ingenting avgörande i arrangemanget. Även om denna enda procent plötsligt skulle dras in så skulle det inte ske någon avgörande förändring av deras organisation).²⁰ Produktionens mångfald tenderar att åtminstone täcka arbetskraftens grundläggande behov. Skulle detta fortfarande vara ”kapitalistisk” produktion? Givetvis inte, inte mer än de ”kommunistiska” koloniernas produktion i 1800-talets USA. Gäller det kapitalistiska produktionssättets rörelselagar för detta företag? Uppenbarligen inte. Det skulle inte finnas någon kapitalackumulering, bara ackumulering av industriutrustning som tillverkas utifrån en plan i form av bruksvärden: Det skulle inte ske något kapitalflöde från mindre lönsamma områden till mer lönsamma.²¹ Det skulle inte ske några cykliska svängningar i investeringar, inkomster och avkastning, inga periodiska kriser, ingen periodvis återkommande arbetslöshet, utan en stadig tillväxt (under förutsättning att planeringen fungerar mer eller mindre tillfredsställande).

20 Importen från de kapitalistiska länderna föll från 0,7% av Sovjetunionens nationalinkomst 1940 till 0,5% 1950, för att därefter sakta öka till 1,2% av nationalinkomsten 1959 och 1,5% 1964. Men dessa siffror säger inte hela sanningen, ty en stor del av denna import kommer från halvkoloniala länder som har en genomsnittlig arbetsproduktivitet som är mycket lägre än i Sovjetunionen, och den kan därmed varken ”inkräkta på” eller ”skada” något i den sovjetiska ekonomin. Hittills har importen från de utvecklade kapitalistiska länderna förblivit konstant lägre än 1% av Sovjetunionens nationalinkomst.

21 Kidron hävdar att planerarna säkerställer tillväxten med hjälp av ett flöde från sektorer med låg produktivitet till de med hög, och jämställer detta med kapitalflödet från sektorer med låga profiler till de med höga. Han verkar glömma bort att det i den kapitalistiska ekonomin inte är fysisk arbetsproduktivitet utan kapitalets ekonomiska lönsamhet (via marknadens prisma) som styr flödet av resurser från en sektor till en annan – och att dessa två parametrar ingalunda sammanfaller automatiskt. Omedvetet har han därmed betonat en annan skillnad mellan den sovjetiska ekonomin och den kapitalistiska ekonomin, istället för att ”upptäcka” en likhet. I förbigående: tror inte Kidron att resurserna även i en socialiserad, eller till och med i en socialistisk ekonomi, också måste strömma från sektorer med låg produktivitet till de med hög produktivitet, såtillvida som det fortfarande krävs en ekonomisk tillväxt? Pekar inte detta på den grundläggande likheten mellan sovjetekonomin och varje ekonomi under en proletär diktatur, efter störtandet av kapitalismen, oavsett i vilken del av världen det äger rum?

Skulle det finnas ett *hot* att kapitalismen skulle inkräkta? Givetvis skulle det finnas ett sådant hot. Genom själva sin natur är kapitalismen mot att någon del av världen och någon möjlig marknad tas ur dess grepp. Detta hot skulle ta formen av hotande polisiära (eller militära) aktioner för att återställa privategendomen och "den fria företagsamheten" på det kollektiverade företaget. Det skulle ta formen av att försöka lura bort GM-arbetarna genom att åtminstone visa dem att de kunde få högre levnadsstandard någon annanstans. Självklart skulle dessa hot påverka hur de som leder det kollektiverade *General Motors* agerar. Man skulle vara tvungen att avsätta delar av avkastningen till vapenproduktion för självförsvar, och det skulle finnas starka motiv för en tekniskt mer och mer avancerad vapenproduktion. Planerna skulle också behöva utarbetas (och omarbetas) för att inte hamna alltför mycket efter den kapitalistiska produktionstekniken för konsumtions- och även investeringsvaror (eller till och med gå förbi den). Uppdelningen av den totala avkastningen på det kollektiverade området skulle påverkas av dessa utmaningar och det svar man behövde ge på dem. Det skulle för övrigt vara oberoende av om det kollektiverade området sköttes efter ett perfekt schema av arbetarkontroll och arbetarsjälvstyre, eller om det styrdes av ett avskyvärt gäng förmän och ingenjörer som hade tagit makten för att lägga undan det mesta av avkastningen för att på så sätt skaffa sig högre levnadsstandard än det blygsamma genomsnitt som möjliggjordes av den aktuella produktionskapaciteten. Och huruvida de skulle kunna ta ifrån arbetarna den politiska makten och självstyret skulle i sin tur vara beroende av i hur hög grad de övergripande konsumtionsbehoven hade tillfredsställts (om de var det så skulle det inte finnas några "motiv" att gripa makten för att tillfredsställa sina konsumtionsbehov!), på graden av politisk aktivitet, medvetenhet och socialistiskt medvetande hos arbetarna (som i sin tur åtminstone delvis är beroende av standarden på deras konsumtion, fritid och kultur) och på deras klassammanhållning (delvis en funktion av om det finns en revolutionär organisation med ett ledande inflytande).

Men inte ens i sin vildaste fantasi, och i synnerhet inte med den allra skickligaste lek med ord (att först använda "vilda och slumpmässiga inkräktanden" istället för påtryckningar eller hot om inkräktanden, sedan använda "inkräktanden" istället för "konkurrens om marknadsandelar", och slutligen ersätta ackumulation av bruksvärden med kapitalackumulation) kan dessa förhållanden pressas in i de kategorier som utgör Marx' modell av den inre logik, de rörelselagar och de motsättningar som finns under en allmän varuproduktion, det vill säga i det kapitalistiska produktionssättet.

Så slutsatsen är oundviklig. Det finns inte "ett enda kapital" i Ryssland (Marx uteslöt hursomhelst kapitalistisk produktion under "ett enda kapital"). Det är absurt att tänka sig att kapitalistisk produktion återinfördes på grund av "konkurrens på den kapitalistiska världsmarknaden" (det vill säga att svansen på 1% av produktionen som importerats från och exporterats till de utvecklade kapitalistiska länderna viftar på den ryska ekonomins hund).

Och det är till och med metodologiskt fel att förutsätta en mekanisk och automatisk identitet mellan det faktum att utländskt kapital "inkräktar" på ett land och det faktum att landet blir kapitalistiskt. Bara om och när dessa inkräktanden *förändrar det inhemska produktionssättet* leder de till att kapitalismen införs (eller återinförs).

Trots att Indien och Kina gradvis drogs in i den kapitalistiska världsmarknaden, klagade Marx att de under flera sekel ändå inte blev kapitalistiska länder (det vill säga fick ett kapitalistiskt produktionssätt) på grund av det starka motstånd som dessa länders grundläggande produktionssätt gjorde mot det internationella kapitalets "inkräktande". Och om ett förfallande och ruttnande asiatiskt produktionssätt hade en sådan motståndskraft, så kan man räkna med att ett överlägset produktionssätt som grundar sig på ett kollektivt ägande av produktionsmedlen och en planerad ekonomi säkert kommer att ha tusen gånger starkare motståndskraft mot världsmarknadens inkräktanden. Historien visar att det faktiskt har haft det.

Vad de sovjetiska ekonomiska reformerna innebär

Alla dessa frågor blir ännu klarare om man försöker passa in de nuvarande ekonomiska reformerna i Ryssland och Östeuropa i dessa analytiska ramar. Om vi som Kidron gör, antar att Ryssland är en kapitalistisk ekonomi som "ackumulerar kapital" under tryck från och i konkurrens med den kapitalistiska världsmarknaden, då blir dessa reformer meningslösa (ingen av de analyser som "statskapitalisterna" har gjort av den ryska ekonomin, till exempel Tony Cliffs *The Nature of Stalinist Russia* [Det stalinistiska Rysslands karaktär] som skrevs på 1950-talet, lyckades faktiskt förutse något sådant). Det finns ett behov att "ackumulera kapital". Byråkratin "förmedlar denna ackumulation". Ackumulationen leder till "klasskamp" precis som i väst. Men eftersom det är en "fascistliknande diktatur" kan den bara bli våldsam (och inte för reformer). Det var allt de hade att säga.

Men om man utgår från antagandet att den ryska ekonomin inte är kapitalistisk, att det är ett speciellt icke kapitalistiskt produktionssätt, då måste man analysera detta produktionssätts speciella motsättningar, och då kan man förutse de speciella ekonomiska och sociala problem, konflikter och kriser som kommer att uppstå ur dessa motsättningar (som är helt andra än de i det borgerliga samhället). Det var vad vi försökte göra i *Marxist Economic Theory*, och händelserna har givit oss rätt. Just de motsättningar som vi blottlade erkändes faktiskt av de ledande ekonomerna där, och användes som utgångspunkt för de ekonomiska reformer som har genomförts i Östeuropa och Sovjetunionen sedan början av 1960-talet (i förbigående sagt kommer dessa reformer bara att ge tillfällig lindring, och de kan inte på något sätt lösa nämnda motsättningar, som bara går att övervinna med hjälp av en politisk revolution som inför ett demokratiskt centraliserat, det vill säga planerat, arbetarstyre).

Vi kan inte upprepa hela diskussionen här, men låt oss koncentrera oss på de viktigaste punkterna. Som vi har sagt tidigare är det helt enkelt inte sant att alla härskande skikt (klasser och kaster) i historien har haft en drift att pumpa ur producenterna mer och mer merarbete. Och det är ännu mindre sant att de alla har en drift att "ackumulera kapital". Denna "drift" är bara typisk för kapitalistklassen under de konkreta villkor som gäller under det kapitalistiska produktionssättet (allmän varuproduktion och privat ägande av produktionsmedlen, det vill säga att det finns "flera kapital", det vill säga konkurrens). Den sovjetiska byråkratin är *inte* en kapitalistklass. Den styr *inte* fabriker under förhållanden av allmän varuproduktion. Den konkurrerar *inte* om marknader med andra kapitalister. *Så den har inget ekonomiskt tvång att maximera avkastningen och ännu mindre ett ekonomiskt tvång att optimera användandet av resurserna.* I själva verket accepterar de "planens tyranni" (som Kidron konstaterar utan att verka förstå att det är en helt annan sorts "tyranni" än profitens tyranni) bara därför att de vill behålla sin ledande ställning som ett sätt att under de givna förhållandena få bästa möjliga konsumtionsstandard. Med andra ord är drivkraften bakom det byråkratiska styret *byråkratins strävan efter konsumtion* (precis som de förkapitalistiska klassernas strävan efter konsumtion) *och inte behovet att maximera ackumulationen och produktionen.* Och detta kommer oundvikligen att drabba samman med den planerade ekonomins inre logik, som kräver att man maximerar produktionen²² och utnyttjar resurserna optimalt.

Hur löste Stalin denna motsättning? I grund och botten på två sätt. Å ena sidan ökades den "materiella konsumentstimulansen" till byråkraterna kraftigt, vilket blev särskilt meningsfullt i ljuset av producentmassornas bedrövliga levnadsstandard. Å andra sidan var byråkraterna fast i en mängd av order som de måste fullfölja för att inte bli av med bara sina konsumentprivilegier utan också sin frihet och mycket troligt även sitt liv. Bland alla de motsägelsefulla indikatorer som fanns, hade kravet att uppnå eller överträffa siffrorna för bruttoproduktionen underförstått absolut prioritet, och det var tillåtet att bortse från vissa av de andra indikatorerna för att uppnå detta. Men då och då blev byråkraterna med hjälp av våldsamma påföljder bryskt påmind om att de måste följa planens

²² Givetvis inte maximerar ackumulationen. I *Marxist Economic Theory* visade vi att en maximal ackumulationstakt aldrig leder till snabbast möjliga tillväxttakt, också ett "nytt" tänkande som undgår Kidrons uppmärksamhet.

disciplin i sin helhet, och inte bara delar av den.

Varför uppnådde denna kombination av morot och piska från och med början av 1950 allt mindre det önskade resultatet? Ur den planerade ekonomins intressen i sin helhet därför att den i huvudsak hade varit inriktad på en *extensiv* industrialisering (med stora reserver av mark, naturresurser och arbetskraft) där kostnadsberäkningarna i förhållande till andra investeringsprojekt var av mindre betydelse. Denna period var nu över och den sovjetiska ekonomin hade ett starkt behov att övergå från *extensiv* till *intensiv* industrialisering, med mycket noggrannare beräkning av resursutnyttjandet än tidigare. Ur byråkratins synvinkel som samhällsskikt därför att både moroten och piskan snabbt höll på att förlora sina effekter. När landets allmänna levnadsstandard ökade och inkomstskillnaderna faktiskt minskade något så minskade drivkraften hos byråkratins konsumentprivilegier: det vill säga lönen för en direktör i de största maskintillverkningsföretagen av första kategorin var efter den senaste höjningen av minimilönen den 1 januari 1968 bara fem gånger högre än minimilönen för en städerska, istället för åtta gånger högre 1966 eller tio till tolv gånger högre under Stalin. Som ett resultat av ”liberaliseringarna” under Chrusjtjov och det minskade användandet av godtyckliga rättgångar och landsförvisning (för att inte säga mord etc) av enskilda byråkrater, hade också fruktan för ett våldsamt förtryck minskat.

I sitt sökande efter ett sätt att övervinna de växande motsättningarna mellan den planerade ekonomins övergripande behov och de enskilda byråkraternas materiella intressen (som, upprepar vi, är rena konsumentintressen!) som drivkraft bakom den ekonomiska tillväxten, har byråkratins ledare och ideologer gradvis utvecklat ett system av ekonomiska reformer som skulle knyta byråkraternas inkomst till en objektiv mätning av de ekonomiska prestationerna. Istället för att dessa privilegier bara var beroende av ledningspositioner och att genomföra planen, skulle de hädanefter alltmer vara beroende av hur den fabrik byråkraten ledde presterade. Och delvis ”återupprättades” profiterna som en tillförlitlig mätare av dessa övergripande prestationer. På detta sätt trodde byråkratins ideologer att fabriksledarna i högre grad än tidigare skulle tvingas optimera användningen av resurserna. Direktören på det maskintillverkningsföretag som vi hänvisade till ovan skulle få sin ”stimulans” genom bonusar som knöts till profiten, istället för av en mycket hög lön.

I motsats till vad ytliga maoistiska och halvmaoistiska kritiker i väst antog – Kidrons märkliga nya ”sängkamrater”! – så innebär inte dessa reformer att kapitalismen har återinförts i Sovjetunionen. De betyder inte att profiterna blir en drivkraft bakom den ekonomiska tillväxten, det vill säga ”spontant” börjar styra investeringarna från branscher med lägre profit till sådana med högre. Det finns ingen verklig konkurrens i ordets kapitalistiska mening (det vill säga konkurrens om att få sälja på en anarkistisk marknad). Produktionsmedlen har inte blivit varor. Det som har hänt är snarare att man använder en pseudomarknad för att optimera resursutnyttjandet, helt i linje med vad den bortgångne Oscar Lange antog redan på 1930-talet.²³

Men leder dessa reformer till ett smidigt och rationellt utnyttjande av den planerade ekonomins resurser för att uppnå maximal tillväxt av produktionen? Inte alls. De ersätter bara en sorts motsättningar med andra. Byråkratins inkomster knyts nu alltmer till fabriken ”framgångar” på ”marknaden”. Men denna ”framgång” beror inte bara, eller ens huvudsakligen, på en rationell användning av de resurser som fabriken har tillgång till. Den beror också, och framförallt, på fabriken teknologi (det vill säga att det görs nya investeringar) och på ett givet förhållande mellan å ena sidan de ”priser” som fabriken måste betala för det den ”köper” och hur mycket arbetskraft den måste använda och lönekostnaderna, och å den andra det ”pris” samma fabrik får för det den ”säljer”. Så länge planen bestämmer dessa priser, hur stora och vilken sorts investeringar som görs, samt mängden arbetskraft och lönerna, så kommer byråkraten snabbt att känna sig lurad av de nya arrangemangen. Han kommer att säga: ”Ni vill att vi ska prestera ’optimalt’ men ni slår fast saker

23 Se Oscar Lange och Fred M Taylor, *On the Economic Theory of Socialism*, New York : McGraw-Hill, 1964 [på danska, *Om socialismens ekonomiske teori*, Köpenhamn, 1974 – öa].

från början så att dessa prestationer faktiskt är omöjliga.”²⁴

Så de ekonomiska reformerna *måste* utlösa en ny sorts ständig dragkamp mellan planen och de byråkrater som leder produktionsenheterna. Den gamla dragkampen gällde i huvudsak fördelningen (byråkraterna överskattade systematiskt fabrikenas behov av arbetare och material, samtidigt som de underskattade samma fabrikers produktionskapacitet). Den nya dragkampen kommer att handla om beslutsbefogenheter. Fabriksledarna kommer att kräva rätt att få anställa och avskeda arbetare som de vill. De kommer att kräva rätt att ”förhandla” om löner (regionalt, lokalt eller till och med per bransch eller enhet) i enlighet med ”marknadsförhållandena”. De kommer att kräva rätt att få behålla större delen av ”vinsten” från ”sin” fabrik för att investera den där. De kommer att kräva att en större (och speciell) del av de totala investeringarna ska genomföras självständigt av dem själva, på ”deras” fabriker. De kommer framförallt att kräva att de ska få bestämma priserna på de produkter de ”säljer” efter eget huvud (det vill säga som ”marknaden” bestämmer). Och ”planerarna” kommer naturligtvis att högljutt ogilla alla dessa krav som går stick i stäv mot den centrala planeringens grundläggande principer och behov.

Låt oss för ett ögonblick anta att fabriksledarna fick igenom sina krav, och gradvis erövrade dessa ytterligare rättigheter (det är det faktiskt så det framställs i dagens sovjetiska diskussioner: ”ökade rättigheter för fabriksledarna”). Vad skulle denna process leda till? Vi skulle förvisso bli tvungna att ta bort citationstecknen runt ”marknad”, ”köpa” och ”sälja”. Förvisso skulle varje fabrik som gjorde egna investeringar, som försökte slå fast sina egna priser och förhandlade sina egna löner, ha blivit ett självständigt företag, och marknaden skulle därefter vara ”skiljedomare” mellan dessa företag och ge upphov till priser som inte längre bestämdes av planen utan var resultatet av ett samspel mellan marknadskrafterna. I så fall skulle säkerligen kapital strömma från de mindre lönsamma till mer lönsamma branscher. Det skulle inte längre vara planen utan detta kapitalflöde som avgjorde ekonomins övergripande tillväxtinriktning. Säkerligen skulle fler och fler företag då anse det vara mer lönsamt att exportera en del av sina produkter istället för att sälja dem på den inhemska marknaden, och de skulle upprätta direkta förbindelser till utländska företag som i allt större utsträckning också skulle sälja på den ryska marknaden, och även exportera kapital till detta land. Förvisso skulle tillväxten av enskilda investeringar oundvikligen leda till överinvesteringar, som i en marknadsökonomi bara skulle kunna rättas till med hjälp av periodiska överproduktionskriser och arbetslöshet (oavsett om de skulle vara ”lindriga” som lågkonjunkturer eller ”allvarliga” som depressioner).

I så fall skulle sovjetekonomin givetvis ha blivit en kapitalistisk ekonomi, vilket alla, till och med den dogmatiska och närsynte Mandel, skulle se och medge. Men skulle det vara en ”statskapitalistisk” ekonomi? Hela processen inleddes med att fabriksledarnas inkomst knöts till fabrikenas ”vinst” och chefen fick starka ekonomiska motiv att bestämma denna ”vinst” genom sina egna beslut (det vill säga fick kontrollen över de flesta beslut på vilka denna vinst beror). Men så fort han faktiskt lyckas med det, så får han ännu starkare motiv att hålla fast vid ”sin” fabrik under resten av sitt liv, och överföra dessa ”band” till sina barn och sin familj. Tänk er hur lurad han skulle känna sig om han, efter att framgångsrikt ha lyckats förvandla en fabrik till en ”lönsam” koncern, skulle överföras till en annan fabrik som gör förluster (med de inkomstförluster det skulle innebära för honom!). Så denna process skulle bara kunna sluta genom att privategendomen återinfördes. Och när banden till utländska företag blir starkare, så skulle – redan innan man nått detta slutgiltiga resultat – köp av villor på utländska kuster och berg, bankkonton i utländska banker för ”lönsamma investeringar” (det vill säga köpa utländska aktier och värdepapper) bli andra trappsteg under denna process.

Man kan säga att allt detta är rena fantasier och bara har hittats på för diskussionens skull. Men är det verkligen det? Har inte denna process faktiskt inletts i Sovjetunionen? Har inte cheferna fått rätt att avskeda en del ”överflödiga arbetare”? Har inte påtryckningar för att ge dem rätt att ”slå fast sina

²⁴ Den ekonomiska *logiska grunden* för en central planering gentemot fabrikenas ”enskilda lönsamhet” är att en optimal kombination av nationella (och internationella) resurser ger ett bättre ekonomiskt resultat (oavsett om det beräknas i nettointkomster eller tid-tid ekonomi) än den totala summan av optimeringar på fabriksnivå.

egna priser” (det vill säga att de avgörs av tillgång och efterfrågan på marknaden) redan inletts, och hänvisar man inte till det i den sovjetiska pressen? Har inte en del ideologer från ”direktörsskiktet” (vars existens nu öppet medges, och som byråkratins ledare noggrant formar och utbildar) hävdat rätten att få avgöra om ”olönsamma fabriker” ska stängas? Har inte till och med Liberman höjt rösten för att fabriker ska bli mer och mer ”självfinsierade”? Pågår inte redan ett experiment där en hel industrigren finansierar ”sina egna” investeringar?²⁵ Har inte tecken på ett sönderfall av den planerade ekonomin börjat visa sig i Jugoslavien efter de ”ekonomiska reformerna” 1965? Har det inte till och med uppstått en öppen konflikt mellan ”arbetarnas självstyre” (i dess förvanskade jugoslaviska variant) och den ”socialistiska marknadsekonomin”, där de jugoslaviska fabriksledningarna mest ”aggressiva” flygel öppet försvarar tanken att ledningen ska befrias från arbetarrådets dagliga ”inkräftanden”, och att arbetarrådets funktion antas begränsas till att ”avgöra inkomstfördelningen”, det vill säga en likartad funktion som de kapitalistiska företagens aktiestämmor? Och är det inte idag, med alla de samhällskrafter och -motsättningar som är så att säga öppet inblandade i denna process, tänkbart att den i fallet Jugoslavien kan gå allt längre i denna riktning?

Vi förnekar naturligtvis att denna process skulle kunna leda till ett ”gradvis” och ”omärkligt” återinförande av kapitalismen. Vi tror inte att detta återinförande av kapitalismen så att säga går att genomföra ”bakom ryggen på samhället”, och först och främst bakom ryggen på arbetarklassen, som är den överlägset antalsmässigt starkaste klassen i Sovjetunionen och i många andra östeuropeiska länder. Vi är övertygade om att arbetarna kommer att göra hårdast möjliga motstånd mot detta sönderfall av planekonomin, i synnerhet när det innebär att de förlorar anställningstryggheten, det återuppstår arbetslöshet i stor skala, lönerna sjunker och det blir kraftigt ökade löneskillnader.²⁶ Vi är därför övertygade om att kapitalismen bara kan återupprättas i Sovjetunionen eller något annat östeuropeiskt land först efter att ha knäckt ett våldsamt motstånd från arbetarklassen. Och vi är också övertygade om att statsapparaten till sin majoritet är knuten till ett fortsatt samhälleligt ägande av produktionsmedlen och en planerad ekonomi, och att även deras motstånd måste knäckas på vägen mot ett kapitalistiskt återupprättande (det är för övrigt därför vi fortfarande kallar det en arbetarstat, om än en ytterst degenererad sådan), nej att man måste knäcka den och slå den i spillror, och ersätta den med en annan sorts statsapparat som är anpassad till ett försvar av privategendom och ”fri företagsamhet”. Med tanke på samhällskrafternas nuvarande nationella och internationella konstellationer, så tror vi att det är mycket osannolikt att det under dessa villkor faktiskt *skulle kunna gå* att knäcka detta motstånd, och att kapitalismen *skulle kunna* återupprättas i Sovjetunionen, eller i Jugoslavien, eller i någon annan byråkratiskt degenererad eller deformerad arbetarstat.

Men alla kan se att processen har inletts. Och den avslöjar på ett slående sätt motsägelserna och motsättningarna hos teorin om ”statskapitalism”. Ty Kidron måste besvara en rad frågor:

För det första – liknar alla dessa motsättningar, konflikter, trender och processer på något sätt eller är de identiska med de rörelselagar som Marx konstaterade hos kapitalismen? Har de något att göra med vad som har hänt i västvärlden under de senaste 20 åren? Är det inte uppenbart att de är motsättningar, konflikter och rörelselagar hos ett produktionssätt som är kvalitativt skilt från kapitalismen? Är de inte just de konflikter mellan ”marknadens logik” och ”planeringens logik” som Preobrazjenskij analyserade som karakteristiskt för den övergångsperiod mellan kapitalism och socialism som inleds i och med störtandet av kapitalismen? Hur kan kapitalismen återupprättas under kapitalismen? Kan Kidron förneka, att om den process som skisserades ovan skulle utvecklas till sin slutgiltiga logik i själva verket skulle leda till att ett samhällssystem ersattes av ett annat?

25 Några sovjetiska artiklar på senare tid som hänvisar till denna debatt kan nämnas: V Komin, ”Ekonomiska reformer och uppgifter för att förbättra prusbildningen”, i *Planovoje Choziajstvo*, nr 4 1968; V Lisitsyn och G Popov, ”Om administrativa kadrer”, i *Planovoje Choziajstvo*, nr 5 1968; E G Liberman och Z Zjitsnitskij, ”Ekonomiska och administrativa metoder för att leda ekonomin”, *Planovoje Choziajstvo*, nr 1 1968; etc.

26 Jämför de jugoslaviska arbetarnas ramaskri och nästan revolt efter 1968 mot de resultatet av ”ekonomiska reformerna”, i synnerhet i form av ökad arbetslöshet, ökade inkomstskillnader och att ledande organ alltmer har inkräktat på arbetarnas rättigheter.

Skulle han då medge att "statskapitalismen" skiljer sig från "privatkapitalismen", att den uppvisar andra och speciella rörelselagar? Men vad är det då för mening att kalla den "kapitalism"? Och hur blir det då med det befängda uttalandet att "ingenting i det stalinistiska Ryssland motsäger den marxistiska analytiska modellen"? Skulle det i själva verket inte vara mer riktigt att anta motsatsen: *hela* utvecklingen i det stalinistiska Ryssland följer andra lagar än de lagar som förklaras i Marx' modell av kapitalismen.

För det andra: om man förutsätter att planekonomins sönderfall fortsätter till det bittra slutet, och att en "klassisk" kapitalism grundad på privat ägande av produktionsmedlen återupprättas i Sovjetunionen, vad skulle Kidron kalla den processen, och vad skulle han ha för politisk inställning till den? Skulle det bara vara att byta en sorts "kapitalism" mot en annan? Skulle Kidrons inställning vara likgiltighet, eller till och med glädje, när en "totalitär" kapitalism ersätts av en "liberal"? Skulle förändringen av produktions sättet och statens karaktär vara ett historiskt framsteg eller ett historiskt bakslag? Och om det skulle vara ett bakslag (och de mer intelligenta "statskapitalisterna" tenderar att medge det), skulle Kidron då inte befinna sig i den olyckliga positionen att behöva kalla det en *social kontrarevolution*, och ge det han kallar för Sovjetunionens "härskande klass" en positiv betydelse, och ge den upprättelse och "försvara" den mot sina "reaktionära fiender"? Och om han är "likgiltig", hur kan han förlika det med det uppenbara ekonomiska och sociala bakslag som denna process innebär? Om han till och med skulle förneka detta bakslag, hur kan han förlika det med sitt eget medgivande att "planens tyranni" härskar i Ryssland idag och inte "marknadens tyranni"?

Samhället i övergång mellan kapitalism och socialism

Det mest oansvariga av Kidrons påståenden är att han förnekar förekomsten av och själva möjligheten av ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism. (I ärlighetens namn måste man säga att Tony Cliff inte håller med honom på denna punkt.) Att kalla ett sådant samhälle för enbart en "språklig bekvämlighet" går inte bara mot alla Marx', Lenins och Trotskijs teorier och den revolutionära arbetarrörelsens mer än sekellånga erfarenheter (det var trots allt inte Mandel som uppfann detta begrepp), utan sätter också frågetecken för om det är möjligt med socialistiska revolutioner någonsin i världen idag, till att börja med i Storbritannien och Västeuropa.

Kidrons argument är ännu en gång typiska för hans mekaniska och ohistoriska tänkande. Förvisso säger han att det kan finnas en övergång mellan feodalsamhället och det kapitalistiska samhället,²⁷ eftersom kapitalismen bit för bit kan växa i feodalsamhällets springor. Sedan fortsätter han: "Men socialismen är ett helt samhälle. Det kan inte växa bit för bit i det kapitalistiska samhällets springor. Hur samexisterar arbetarkontrollen över produktionen med den härskande klassens kontroll när de omtvistade produktionsmedlen är desamma? Hur samexisterar självbestämmande och konsumentöverhöghet ('nyttoproduktion') med det yttre tvång och den blinda ackumulation som den kapitalistiska uppsplittringen orsakar? Det kan finnas (!) utrymme för övergångsformer inom distributionen, men på produktionsnivå och när det gäller kontrollen över produktionen är den enda möjliga övergången en plötslig, revolutionär övergång." (Sid 35.)

Det första slående draget i detta argument är Kidrons definition av socialismen. Vi tror knappast våra ögon: här framstår Kidron som elev till... Stalin! Ty det var Stalin som först vågade infoga den ytterst revisionistiska och primitiva uppfattningen i det marxistiska tänkandet, att socialism = arbetarkontroll över stora och små kapitalisters produktionsmedel. Förvisso var för Stalin socialism lika med nationalisering av dessa produktionsmedel, medan Kidron protesterar högljutt och kallar detta ett skämt och hävdar att socialism = arbetarkontroll över produktionen. Men när röken har lagt sig över detta språkliga slagfält, och alla skällsord och förolämpningar har sopats undan, så är uppfattningen exakt densamma i båda fallen, och exakt lika felaktig!

²⁷ Det har i själva verket funnits "övergångssamhällen" mellan alla viktigare skeden i mänsklighetens historia. Se George Novacks utmärkta artikel i *International Socialist Review*, november-december 1968.

För den klassiska marxismen, som vi trots Kidrons alla hånleenden fortfarande vidhåller, innebär socialismen ett klasslöst samhälle. Den förutsätter därför inte bara att man avskaffar det privata ägandet av produktionsmedlen, som hädanefter ska skötas på ett planerat sätt av de associerade producenterna själva, utan också att produktivkrafterna har utvecklats så mycket att varuproduktionen, pengarna och staten kan vittra bort. Det är därmed ett nytt samhällssystem med sitt eget produktionssätt, ett eget distributionssätt och egna ekonomiska mekanismer som hela tiden reproducerar grundläggande socialistiska förhållanden mellan människorna.

Arbetarklassen är fullt förmögen att störta kapitalismen i ett enda land (det gjorde den i Ryssland, Jugoslavien, Kina, Kuba, Nordvietnam och är i full gång att göra det i Sydvietnam just nu). Men den kan inte bygga ett socialistiskt samhälle i ett enda land, inte ens i USA (för att inte tala om Storbritannien och Västeuropa). När den har tagit makten och organiserat en planerad ekonomi så kan den inte avskaffa varuproduktionen fullständigt, eftersom produktionen ännu inte är tillräckligt hög för att tillfredsställa alla samhällsliga behov. Om den försöker göra det på ett konstgjort sätt, så kommer varuproduktionen oavsett de "associerade producenternas" vilja att återuppstå spontant ur den allmänna ransoneringen (med någon sorts "privat" pengastandard).²⁸ Därmed kommer varuproduktionen att finnas kvar inom konsumtionsvarusektorn. De ekonomiska mekanismerna kommer inte att reproducera "socialistiska" förhållanden i samhället, det kommer att krävas statligt tvång för att rätta till det. Och vi kommer därför att ha ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism, som (precis som Sovjetunionen) karakteriseras av den grundläggande motsättningen och kombinationen av ett icke kapitalistiskt produktionssätt och i huvudsak borgerliga distributionsnormer.²⁹ Det är inte längre kapitalism, eftersom det inte finns någon allmän varuproduktion, ingen kapitalistisk konkurrens, ingen kapitalackumulation, inga kapitalistiska rörelselagar. Det är ännu inte socialism, eftersom det fortfarande delvis finns varuproduktion, ännu inte allmän nyttoproduktion, det finns fortfarande pengar, det finns fortfarande sociala konflikter och det finns fortfarande en stat.

Kidron skulle kunna invända: "Jag medgav att det kan finnas övergångsformer i distributionen, eller hur? Men hur är det med kontrollen över produktionen?" Tyvärr går det inte att skilja på produktion och distribution på ett så mekaniskt och fullständigt sätt. Om det fortfarande råder borgerliga distributionsnormer så finns det fortfarande en del inkomstskillnader. Om det fortfarande existerar inkomstskillnader så kvarstår det en del sociala spänningar (allt större ju mer underutvecklat landet är från början, eller ju större dessa skillnader är) och staten behövs fortfarande och kan inte vittra bort. Om staten styrs av arbetarna själva kommer förvisso denna roll som skiljedomare allmänt sett att gå i riktning mot större jämlikhet. Om den styrs av en privilegierad byråkrati så kommer den att fungera som skiljedomare i den mening att den bevarar och befäster inkomstskillnaderna. Men att sociala spänningar oundvikligen kvarstår och att staten överlever svarar just mot att de borgerliga distributionsnormerna finns kvar, vilket i sin tur återspeglar just produktivkrafternas utvecklings-

28 I *Marxist Economic Theory* analyserade vi för första gången (med undantag för Preobrazjenskij's bidrag, som huvudsakligen riktade in sig på problemen i ett underutvecklat jordbruksland) den konkreta process under vilken varuproduktionen kan vittra bort under uppbygget av en socialistisk ekonomi. Man kunde förväntat sig någon kommentar från Kidron angående detta exempel på "ny utforskning".

29 Kidron kastar sig ivrigt över våra anmärkningar om osålda lager i Sovjetunionen för att visa att det trots allt finns överproduktion i detta land. Han inser inte ett *delvis* överlevande av varuproduktion oundvikligen skulle leda till *delvis* överproduktion, vilket vi helt riktigt förutsåg redan på 1950-talet, men att hela skillnaden mellan kapitalismen å ena sidan, och den enkla varuproduktionen eller samhället i övergång mellan kapitalism och socialism å den andra, just är att den allmänna varuproduktionen i det första fallet "genom en naturlag" leder till allmän överproduktion, det vill säga till periodiskt återkommande nedgångar i investeringar, inkomster, produktion och sysselsättning inom ekonomin i sin helhet, medan detta inte är fallet under en delvis varuproduktion, inte mer i det medeltida Italien än i dagens Ryssland. Trots osålda lager inom olika delar av konsumtionsvarusektorn, avbröts här inte de totala investeringarnas, inkomsternas, produktionens och sysselsättningens tillväxt. Istället för den likhet Kidron trodde att han hade avslöjat, har han återigen oavsiktligt klargjort en viktig kvalitativ skillnad mellan sovjetekonomin och kapitalismen.

nivå: otillräcklig för att omedelbart och totalt införa fri distribution av varor och tjänster. Och det konkreta sätt på vilket ekonomin kommer att styras kommer återigen åtminstone delvis att bero på de effekter som den existerande pengaekonomin och inkomstskillnaderna får på producenternas aktivitet och medvetande, på deras klassammanhållning och politiska engagemang, etc, etc.

Om det är fallet, så är detta samhälle fortfarande i behov av ackumulation (givetvis inte av kapital, utan av bruksvärden i form av utrustning, etc). Fördelningen av den samhälleliga produktionen mellan konsumtion och ackumulation är fortfarande ett problem som skapar nya sociala spänningar. Om det råder arbetarkontroll eller byråkratiskt styre kommer att göra stor skillnad för hur man löser frågan, men det kan inte få problemet att försvinna på något magiskt sätt. Och alla dessa problem och spänningar är varken de spänningar som finns i ett socialistiskt eller ett kapitalistiskt samhälle, utan just i ett samhälle i övergång från det ena till det andra (i ordets vidare historiska mening, och som Marx och Lenin kallade den: "proletariatets diktatur", vilket absolut inte är socialismen).

Naturligtvis kommer inte ackumulationen att vara "blind" (det är den inte heller i Ryssland). Men yttre tvång kommer fortfarande att vara i allra högsta grad närvarande (utom om man antar att revolutionen äger rum samtidigt i hela världen) och det kommer att leda till ny distribution och fördelning av den samhälleliga produktionen (inte bara mellan konsumtions- och investeringsvaror utan också mellan dessa och vapen). Och även detta kommer att skapa många problem och överhuvudtaget öka de sociala spänningarna.

Så långt från att vara en av Mandels "språkliga bekvämligheter", är ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism en grundläggande historisk kategori som har kvar sin grundläggande betydelse för hela epoken av revolutioner över världen. Det var vad som byggdes i Ryssland av Lenin och Trotskij. Det är vad som fortfarande kommer att finnas kvar i Sovjetunionen när arbetarklassen har störtat byråkratins parasitära styre med en politisk revolution, och när den kommer att ha återupprättat en fullständig sovjetdemokrati. Det är vad vi måste bygga när arbetarna tar makten imorgon och upprättar "verklig arbetarkontroll" i något land i världen, oavsett vilket. Det och inte någon fullfjädrad socialism och "nyttoproduktion" utan varor, pengar, en stat och – tyvärr – vapen. De som lovar något annat skapar antingen meningslösa illusioner bland arbetarna, som kommer att skapa ödeläggelse och villfarelser när verkligheten avslöjar dem. "Ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism (det vill säga en historisk period av proletär diktatur, oavsett i vilken form den må uppträda) existerar inte", dundrar Kidron. "Ett övergångssamhälle mellan kapitalism och socialism, det vill säga... nationalisering av alla produktionsmedel under arbetarkontroll, en demokratiskt planerad ekonomi, men fortfarande med varuproduktion av konsumtionsvaror, överlevnad av pengar, utrikeshandel och med en arbetararmé mot det kvarstående hotet från de starka borgerliga staterna: det är det enda vi kan bygga direkt efter att ha störtat kapitalismen imorgon", kommer de revolutionärt socialistiska arbetarna i Storbritannien att svara.

Om Kidron vill vara konsekvent – men vem kan begära att en anhängare till teorin om "statskapitalism" ska vara konsekvent? – så skulle han kunna svara dem: "Vik hädan ni Satans avföda! Ni vill inte få mig att bygga ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism – ty det finns inget sådant samhälle – utan statskapitalism. Det kommer jag ståndaktigt att vägra. Jag kommer att säga till er, att så länge det existerar ett tvång att ackumulera och tillverka vapen kan ni inte störta kapitalismen någonstans, någon gång, så länge den inte störts i alla länder samtidigt. Ty socialismen kan bara uppstå i ett enda slag, eller så kommer den inte att uppstå alls." Kommer Kidron att våga dra denna slutgiltiga slutsats från sitt oansvariga förnekande av att det kan finnas ett samhälle i övergång mellan kapitalism och socialism, och kommer han att våga säga till de brittiska arbetarna att de ska vänta med att störta kapitalismen även om och när villkoren för detta störtande är som mest gynnsamma i deras land, och vänta tills de kan göra det tillsammans med de amerikanska och... sovjetiska arbetarna, så att de inte själva aningslöst trasslar in sig i att bygga en "statskapitalism"?

”Statskapitalismens” politik

Kidron kanske ryggar tillbaka från denna slutgiltiga slutsats av sitt tänkande, men det är den logiska slutsatsen. Den visar hur oanvändbar och farlig teorin om ”statskapitalism” är för att utarbeta en revolutionär strategi för dagens värld.

Om man utgår från antagandet att kapitalismen idag inte bara härskar i Ryssland, utan också i Jugoslavien, Östeuropa, Kina, Nordvietnam, Kuba – för övrigt ett antagande som inte en enda kapitalist i världen delar – då följer av detta att kapitalismen idag är starkare än någonsin i sin historia. Då har kapitalismen inlett en ny och sensationell fas av allmänt utbredd utveckling av produktivkrafterna, framförallt i underutvecklade länder som Ryssland och Kina, på ett mycket mer imponerande sätt än något som Marx beskrev för 1800-talets kapitalism. Då hade Trotskij fullständigt fel med sin teori om *den permanenta revolutionen*, och sitt förnekande att kapitalismen kunde lösa den borgerliga revolutionens historiska uppgifter i de underutvecklade länderna. Då kan alla påstående att ”det världskapitalistiska systemet” är i kris inte vara annat än tomt prat.

I bästa fall skulle vi stå inför en ökande internationell konkurrens mellan två imperialistiska block som så småningom skulle kunna leda till krig, men som revolutionärer inte skulle ha något att göra med. Och av det följer att det idag inte någonstans i världen finns några förhållanden som är mogna för en socialistisk revolution, så länge kapitalismen fortsätter sin segermarsch framåt. Först efter ett större sammanbrott av systemet (kanske efter ett krig?) kan dessa möjligheter uppstå. Märkligt nog skulle en konsekvent ”statskapitalist” således dra nästan samma slutsats som Moskvatrogna kommunister (de Pekingtrogna kommunisterna kommer i sinom tid också att dra samma slutsats): för tillfället står inte den socialistiska revolutionen på dagordningen någonstans.

De strategiska slutsatser som följer är konkreta och ytterst dödliga. Kidron har själv sagt det rent ut för två av världsrevolutionens tre sektorer.

På grundval av sitt antagande om en segerrik kapitalism ansåg Kidron så sent som 1967, samtidigt som han medgav att det troligen skulle ske en viss minskning av tillväxten, att den enda möjliga strategin för arbetarrörelsen i Västeuropa var ett perspektiv på... ”massreformism” underifrån.³⁰ Vi som anser att vi förstår det världskapitalistiska systemets strukturella kris på ett mycket riktigare sätt kunde göra förutsägelsen, att det trots västekonomins tillfälligt ökade tillväxttakt under 1950- och början av 1960-talet fortfarande var ett djupt krisdrabbat system där det var oundvikligt med periodiska samhällsexplosioner som skulle ställa ett revolutionärt erövrande av makten på dagordningen.³¹ Händelserna i Frankrike i maj 1968 har visat vem som hade rätt och vem som hade fel i denna fråga, och vad Kidrons analys objektivt leder till: att erbjuda en teoretisk ursäkt till alla de reformistiska och nyreformistiska strömningarna i västvärldens arbetarrörelse – till att börja med det franska kommunistpartiet! – som hävdar att det enda som är möjligt idag är att försvara arbetarnas reallöner och liknande.

För de koloniala och halvkoloniala länderna är Kidrons medicin ännu beskare. Eftersom den koloniala revolutionen bara kan leda till kapitalism i en eller annan form – för närvarande förklarar de brittiska anhängarna till den ”statskapitalistiska” teorin till och med kulturrevolutionen i Kina med hänvisning till behovet att ”öka kapitalackumuleringen”; om ”kulturrevolutionens” beslut skulle upphävas imorgon efter Maos död, så skulle man antagligen använda samma förklaring för det – så är det lika bra att vi slutar tjata om den ”permanent revolutionen”. Alla som kommer till makten i de koloniala och halvkoloniala länderna, inklusive efter ett folkligt uppror, kan bara underkasta sig konkurrensens lagar på världsmarknaden. Eftersom dessa lagar uppenbarligen är mot de fattiga länderna (och de fattiga klasserna), så kan arbetarna och fattigbönderna i dessa länder inte vänta sig

30 Michael Kidron, *Western Capitalism since the War*, s 147-148, Kidrons ordination grundade sig på antagandet om permanent full sysselsättning. När denna väl blivit urholkad har arbetarnas motstånd på enskilda fabriker eller företag mot de alltmer centraliserade besluten om reallönerna ingen möjlighet att lyckas.

31 Se vår artikel *En socialistisk strategi för Västeuropa*, på marxistarkiv.se.

annat än ökade bördor. Det verkar otroligt, men det är precis vad Kidron har att säga om perspektiven för ”trotskisterna” på Ceylon [Sri Lanka]:³²

Ceylon är fattigt. Landet är fruktansvärt beroende av plantageprodukter, huvudsakligen te, vars priser hela tiden sjunker. Om det inte kan tränga sig in på nya exportmarknader för fabriksvaror så kommer det bara att bli fattigare.

Det är inte lätt att exportera nya varor, speciellt i konkurrens med spekulanter som Hong Kong, Taiwan och Singapore, och det underlättas inte av Ceylons relativt höga nivå på utgifterna för social välfärd...

Om det överhuvudtaget ska kunna ske någon övergång – och den är otvivelaktigt nödvändig – så måste produktiviteten ökas och lönerna hållas ner. *Det finns inget alternativ.* Det enda LSSP kan hoppas på är att arbetarna kommer att vara villiga att göra dessa uppoffringar.

Detta är alltså deras dilemma: i teorin är de ett arbetarparti, men i praktiken riktas mycket av deras politik in på att göra de uppoffringar som de tänker kräva av arbetarna mer tilltalande; de är till synes ett socialistiskt parti, men en stor del av deras program handlar om att göra Ceylon konkurrenskraftigt i en kapitalistisk värld.

Det är ett svårt dilemma, och det blir bara allt svårare när och om vänsterkoalitionen genomför sitt ekonomiska program. Ty när de gör det kommer de att bli alltmer isolerade – det utländska kapitalet kommer att dra åt tumskrubarna, koalitionen allierade bland små affärsmän kommer att bli skrämde, och den koalitionsfientliga vänstern kommer med framgång att nagga deras stöd bland arbetarna i kanten. (*Socialist Worker*, 3 juli 1969, vår kursivering.)

Om allt detta skulle stämma så måste man dra två slutsatser. Den ena är att det är meningslöst att försöka göra en socialistisk revolution på Ceylon idag. Saker och ting kan bara bli värre, och socialister bör begränsa sig till att kämpa för blygsamma demokratiska och ekonomiska reformer och skjuta upp ”revolutionen” till bättre tider. För det andra att det vore helt oansvarigt att fördöma inte bara det reformistiska LSSP för att de gått med i en borgerlig koalitionsregering, utan också och framförallt de olika reformistiska kommunistpartier som stödde nationellt borgerliga regeringar (som de brasilianska, irakiska, persiska och indonesiska kommunistpartierna har gjort och det indiska kommunistpartiet gör nu, och som man vet med lysande resultat!). För de hade ju lika få alternativ som LSSP, och var det trots allt inte bättre att kapitalisterna själv utförde det smutsiga arbetet att klämma åt arbetarnas levnadsstandard än att själv göra det under den ”socialistiska revolutionens” falska flagg?³³

Så för en revolutionär leder Kidrons politik till fullständig misströstan. Det är inte möjligt med en revolution i väst, det är inte möjligt med någon revolution i syd. Vad gäller öst, så varför ska man hoppas på revolution där, så tillvida som de ”objektiva förhållandena” antingen liknar de i väst (i Ryssland, Tjeckoslovakien, Östtyskland) eller i syd (Kina Vietnam, etc)? I Kidrons universum kan en revolutionär bara dra sig tillbaka till studiekammaren, där man kan göra intelligenta kommentarer om hur tidigare revolutioner har misslyckats och vilka perspektiven är för nya revolutioner, på 2000-talet. Medlemmarna i *International Socialism* borde fråga sig om det var därför de anslöt sig till den gruppen.

Inte att undra på att Kidron skäller på oss för att ”lättvindigt byta revolutionens brännpunkt” från arbetare i städerna till bönder i ”tredje världen” till ”studenter” (s 30). Om världsrevolutionen är ett diffust mål i en fjärran framtid så är naturligtvis det enda man idag kan göra – utöver att studera – att engagera sig i arbetarnas dagliga ekonomiska kamp, samtidigt som man predikar socialismen

32 Kidron kunde åtminstone ha varit objektiv nog att berätta för sina läsare att det reformistiska LSSP, efter att ha gått med i en koalitionsregering med borgarklassen, blev utslutet ur Fjärde internationalen, medan en minoritet, LSSP(R) – som i sina led har sekreteraren för Ceylons starkaste fackförening – upprätthåller den revolutionära marxismen, det vill säga trotskismen, på ön.

33 För övrigt är denna uppfattning också ett återupprättande av Stalin. Stackarn hade uppenbarligen inga andra alternativ än det reformistiska LSSP än att industrialisera Ryssland på bekostnad av arbetarnas levnadsstandard. Och det alternativa program som Trotskijs Vänsteropposition hade? Utan tvekan bara en massa ”filosofisk idealism”...

som goda socialdemokrater gjorde omkring 1890.

Men om man betraktar världsrevolutionen som vår tidsperiods viktigaste *realitet*, vilken som ett resultat av det världskapitalistiska systemets kris drar in allt större delar av mänskligheten i sin inflytelsesfär, då måste man med största noggrannhet följa och utvärdera de *objektiva förändringar* som processen har genomgått – processens viktigaste epicentrum under 20 år (1948-1968) flyttade *verkligen* från Västeuropa till Kina, Vietnam, arabvärlden, Kuba, Bolivia, etc. Och det faktum att studenter *verkligen* utlöste en generalstrejk och revolutionär kamp i två industrialiserade länder, Frankrike och Argentina, under samma år borde få all den uppmärksamhet det förtjänar. Detta ändrar inte vår uppfattning att industriproletariatet i världsskala fortfarande är den avgörande samhällskraft som kan störta kapitalismen och bygga en socialistisk värld. Men det leder tillbaka till de leninistiska uppfattningarna i *Vad bör göras*, att en verkligt revolutionär organisation bara kan utmana kapitalets makt – i världsskala och inte bara i Ryssland – om den lyckas inlemma och rikta in alla objektivt revolutionära krav från och rörelser inom andra samhällsskikt framåt mot socialismen, vare sig det är ”bönder i tredje världen” (för övrigt två tredjedelar av mänskligheten) eller revolterande studenter.

”Statskapitalismens” motsägelser upphör inte där. Anhängarna till de ”statskapitalistiska” teorierna var åtminstone konsekventa när de vägrade stöda Nordkorea och Kina mot den amerikanska imperialismen under Koreakriget – varför stöda ett ”imperialistiskt läger” mot ett annat? Nu stöder de plötsligt Nordvietnam och den sydvietnamesiska befrielsefronten (kärnan, får man förmoda, till den ”byråkratiska klass” som imorgon ska suga ut den sista droppen av mervärde från de sydvietnamesiska arbetarna under det ”statskapitalistiska” system som den är fullt upptagen med att upprätta).

Vad har hänt? Är inte Ryssland ”statskapitalistiskt” eller ”imperialistiskt” längre? Har Kina upphört att vara ”statskapitalistiskt”? Är det inte längre en konflikt mellan två ”imperialistiska läger”? Har de sydvietnamesiska kommunisterna plötsligt fler ”alternativ” än de ”tropiska trotskisterna” på Ceylon?

Skulle de – gud förbjude! – i själva verket kunna leda en socialistisk revolution och bygga ett samhälle ”i övergång från kapitalism till socialism” istället för statskapitalism? Det går inte att bli klok på denna ”logik”. Här avslöjas alla motsägelser hos teorin om ”statskapitalism” i all sin nakenhet.³⁴

Låt oss tillägga att Kidrons dilemma för de ceylonesiska trotskisterna (och till på köpet för revolutionärer i de underutvecklade halvkoloniala länderna i allmänhet) heller inte stämmer särskilt bra ur ekonomisk synvinkel. Kidron antar att Ceylons ”fruktansvärda beroende” av den kapitalistiska världsmarknaden på något sätt är ett resultat av landets fattigdom och underutveckling. Men ska det inte snarare ses som *ursprung till* än ett *resultat av* denna fattigdom? Vad får Ceylon (eller snarare de ceylonesiska kapitalisterna och de utländska plantageföretagen) i utbyte mot exporten av te, gummi och kokosnötter, och vad gör de med detta resultat av det ojämlika utbytet? Använder de det för att industrialisera landet? Bara i mycket liten utsträckning. Importerar de inte istället massor av *konsumtionsvaror*, först och främst mat? Skulle inte huvuddelen av dessa konsumtionsvaror, först och främst mat, kunna produceras på Ceylon själv? Finns det inte en oerhörd reserv tillgängligt för detta, en halv miljon arbetslösa plus alla undersysselsatta arbetslösa vuxna män (för att inte tala om

34 Vi kan fortsätta historien. Samma nummer av *International Socialism* som publicerade Kidrons artikel innehåller en utmärkt artikel av Ibrahim Ali, som avslutas med denna mening: ”Bara en revolutionär och internationalistisk lösning kan lösa inte bara den palestinska frågan, utan också alla andra frågor om social och nationell frigörelse i regionen.” Vi håller med fullständigt. Men låt Kidron förklara varför ”utvecklade araber” kan lösa alla (!) sina sociala problem med hjälp av en socialistisk revolution, medan ”underutvecklade ceyloneser” inte kan det. Låt *International Socialisms* redaktörer förklara varför det som gäller för den arabiska revolutionens östra del, inte gällde för den arabiska revolutionens västra del (det vill säga den algeriska revolutionen). Skulle det i så fall inte ha varit nödvändigt att ge den algeriska väpnade kampen mot de franska imperialismen samma kritiska stöd som *International Socialism* idag ger till de palestinska gerillakämparna? Och hade det inte varit nödvändigt att försöka pressa den algeriska revolutionen framåt till en socialistisk revolution, precis som Ibrahim Ali föreslår för palestinierna idag?

de arbetslösa vuxna kvinnorna)? Borde man inte betrakta detta underutnyttjande av landets resurser som en annan av de viktigaste orsakerna till landets underutveckling? Borde inte befolkningens entusiasm mobiliseras för dessa produktiva syften, istället för att få dem att "acceptera uppoffringar i sin levnadsstandard"? Skulle inte dessa "arbetsinvesteringar" under en socialistisk demokrati (det vill säga majoritetsbeslut och arbetarkontroll) leda till ökad produktion, där en ökad levnadsstandard skulle kunna gå hand i hand med ökade investeringar (är inte detta i själva verket den ekonomiskt *optimala* lösningen, det vill säga den som garanterar snabbast möjliga ekonomiska tillväxt)? Skulle inte det viktigaste villkoret för ett sådant "avstamp" vara expropriering av det utländska och inhemska kapitalet och att det upprättades ett monopol på utrikeshandeln, och är inte problemet med det reformistiska LSSP att det varken kan uppnå detta i allians med det borgerliga SLFP eller med hjälp av val? Skulle inte Ceylons svar på en ekonomisk blockad från Storbritannien (om det skulle ske) precis som Kubas svar kunna vara att byta gummi, te och andra varor mot industriutrustning från Ryssland, Tjeckoslovakien och Östtyskland? Skulle inte de tamilska arbetarnas skötsel av teplantagerna, och deras senare ökning av sin levnadsstandard, skapa ett enormt stöd och entusiasm för en ceylonesisks arbetar- och bonderepublik bland den svältande, förtryckta men politiskt redan uppmärksamma eller till och med radikaliserade befolkningen i södra Indien och Bengalen? Skulle inte en segerrik ceylonesisks revolution bli en mäktig faktor för att utlösa en revolution i Indien, som skulle bli en av de viktigaste och mest omfattande omvälvningarna i den mänskliga rasens historia? Det är svaret på Kidrons dilemma, vilket varenda revolutionär marxist kunde ha förklarat för honom. Att han själv inte har kommit på det är inte på grund av bristande intelligens, utan på grund av att teorin om "statskapitalism" gör honom färgblind för världsrevolutionens verkliga problem idag och svaren på dem.

Under dessa omständigheter är det inte alls förvånande att vi inte blir upprörda av den anklagelse för "grov filosofisk idealism" som Kidron slungar ut mot oss. Ja, enligt vår uppfattning *innebär* verkligen marxismen att ceylonesisks revolutionärer har ett alternativ idag, och att "kapitalistisk utsugning och ackumulation" inte på något ödesbestämt sätt härrör ur en viss uppsättning ekonomiska omständigheter. Ja, enligt vår åsikt var den bolsjevikiska partiledningens tragiskt bristande förståelse på 1920-talet för frågan om arbetarstatens byråkratiska förfall och hur den skulle bekämpas fram tills det skedde ett nytt uppsving för världsrevolutionen, den främsta orsaken till Stalins erövring av makten och inte någon sorts ekonomisk ödesbestämmdhet mot vilken det inte fanns någon hjälp. Ja, vi är inte "ekonomiska determinister" à la Kidron, som i själva verket följer Kautskys och Otto Bauers tradition, som överallt och alltid utesluter det revolutionära partiet som avgörande faktor i historien. Att bli anklagad för "filosofisk idealism" av en sådan fatalist kan inte annat än övertyga oss om att vi har rätt.³⁵

Redan före Kidron trodde trots allt en del personer att socialisterna i ett underutvecklat land inte hade något annat val än att agera som en välvillig opposition mot kapitalisterna, eftersom de trodde att oavsett vad man gjorde så stod kapitalismen på dagordningen i det landet (så länge den inte hade störtats i alla eller de flesta industriellt utvecklade länderna i världen). Det var därför dessa personer

35 Inte ens i denna underordnade fråga kan Kidron hålla isär sina kategorier. "Filosofisk idealism" är en lära som hävdar andens (tankens) överlägsenhet över materien, och där den första skapar den andra. När vi säger att det enskilt omedvetna fortfarande innehåller ekon av det "kommunistiska förgångna" för 7000 år sedan, så antyder vi inte därmed att instinkter eller tankar "skapar" materiella villkor. Vi antar helt enkelt att de kan leva vidare efter att de materiella förhållanden som skapade dem har försvunnit. Detta uttalande har därmed inget att göra med vare sig filosofisk eller historisk idealism, utan det är en grundläggande historisk materialistisk sanning, uppfattad på ett dialektiskt sätt. Känner inte Kidron till att den katolska kyrkans speciella idéer, som uppstod ur feodalismens materiella förhållanden, fortfarande har ett starkt inflytande ettusen år efter att de formulerades? Vet han inte att vidskepelser som uppstod under materiella förhållanden som har försvunnit för ännu många fler sekel sedan också lever vidare? Varför är det då så svårt att tänka sig att en del grundläggande vanor av social solidaritet och samarbete som föddes under stamkommunismen, och bibehölls i byasamhället, fortfarande skulle kunna hävda sig än idag? Kanske Kidrons tänkande är inskränkt mekaniskt och grundar sig på en vulgär determinism där allting automatiskt härrör ur en ekonomisk ödesbestämmdhet?

var våldsamt mot oktoberrevolutionen, som de kallade ett "voluntaristiskt äventyr" som inspirerades av en "grov filosofisk idealism". Det var därför de så tidigt som 1920 triumferande förkunnade att fakta hade visat att de hade rätt, och att det existerade "kapitalism" (en del sa faktiskt statskapitalism) i deras land. Landets namn var Ryssland, och personerna kallades mensjeviker. Oavsett vad Kidron tycker, så är de hans modell och inspiration.

10 augusti 1969, Ernest Mandel.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)